

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR
FÖLDRAJZ- ÉS FÖLDTUDOMÁNYI INTÉZET
Földrajztudományi Központ
Regionális Tudományi Tanszék

Etnikai-földrajzi vizsgálatok a Kaukázus-vidéken

MEGYESI ZOLTÁN

Szakdolgozat

Témavezető:

Bottlik Zsolt Ph.D.

Egyetemi docens

BUDAPEST, 2014

Tartalom

1. Bevezetés	1
2. Kutatási előzmények.....	2
3. Célkitűzések.....	3
4. Adatbázis, módszerek	4
5. A vizsgált térség földrajzi jellemzői	7
5.1. A terület lehatárolása	7
5.2. Természetföldrajzi adottságok.....	8
5.3. Történeti áttekintés	9
5.4. A Kaukázus-vidék geopolitikai jelentősége	12
6. A térség általános etnikai földrajzi jellemzői	13
7. Népesedési tendenciák jellemzői 1959-2011 között	16
8. Az etnikai térszerkezet változása 1959-2011 között	20
9. Etnikai konfliktusok és hatásai	30
9.1. Hegyi-Karabah.....	32
9.2. Grúzia és a szakadár tartományok: Dél-Oszétia és Abházia	34
9.3. Konfliktusok az Észak-Kaukázusban	39
10. Összegzés, kitekintés	42
11. Forrás-, és Irodalomjegyzék	43

1. Bevezetés

Ha a Kaukázusról hallunk, első ízben többnyire a természetföldrajzi tájegység jut eszünkbe: A Fekete,- és a Kaszpi-tenger között - Európa és Ázsia határán - északnyugat-délkelet irányban várfalként húzódó, néhol 5000 méternél is magasabb, látványos hegyvonulat. Azonban a hegyvidék tágabb térsége nyelvi-etnikai, társadalom-, valamint politika-földrajzi szempontból Eurázsia egyik legkomplexebb régiója.

Transzkontinentális helyzete ellenére, vagy éppen miatta, a térség nemcsak a történelem folyamán, de napjainkban is pufferzónaként funkcionál nemcsak a különböző kultúrák, az iszlám és a keresztény világ, és azon belül a különböző felekezetek, irányzatok között, hanem a versengő nagyhatalmak között is. Viharos történelme, perifériás pozíciója és természetföldrajzi tagoltsága eredményeként lakossága etnikailag rendkívül mozaikszerű. Az egyes etnikai csoportok között vallásilag és nyelvileg is éles határok húzódnak, melyet gyakran évszázados hagyományok és ellentétek éleztek. A Szovjetunió összeomlása több szempontból a konfliktusok újjáéledését jelentette, egyrészt Törökország, Irán, Oroszország és az új államalakulatok, illetve maguk az új államalakulatok egymásközi viszonyában, másrészt az adott politikai egységek nemzetiségi között (Mező F. 2000). Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy az itt élő közösségek klánokba szerveződtek, s ezek manapság hatalmi formációkként jelennek meg, maguknak követelve a gazdasági és politikai irányítás különböző szféráit. Mindezek következtében a Kaukázus-vidék jelenleg a világ egyik legglobbanékonyabb területének számít. Nem csoda hát, hogy az elmúlt huszonöt esztendőben számos médiafigyelemre okot adó politikai eseményről és fegyveres konfliktusról halhattunk a régió kapcsán.

Az etnikai-kulturális dimenzió túl a Kaukázus-vidékről, mint egy manapság geopolitikailag egyre inkább felértékelődő régióról beszélhetünk. A Szovjetunió felbomlásával létrejött hatalmi vákuum miatt, döntően a világ meghatározó nagyhatalmai, valamint a környező középhatalmi státuszra törekvő államok részvételével, megindult a harc a térség stratégiai fontosságú nyersanyagkincsei vagy pusztán stratégiai elhelyezkedéséből adódó gazdasági és katonai előnyei birtoklásáért. A régió olyan több, korábbi történetében is nagyhatalmi szerepre törekvő, napjaink világpolitikájában is jelentős államok közvetlen erőterében található, mint Oroszország, Törökország és Irán. Mellettük az Egyesült Államok és az Európai Unió is fokozott érdeklődést mutat a Kaukázus-vidékkel történő szorosabb együttműködésre befolyásuk növelése érdekében.

2. Kutatási előzmények

A Kaukázus-vidék komplexitása ellenére hazánkban egészen az átmenet időszakáig nem tartozott a sokat kutatott térségek közé. Kijelentésemet a nevesebb fővárosi könyvtárakban végzett, a térséggel foglalkozó szakirodalom felkutatása során, az 1990-es évek előtti magyar és részben idegen nyelvű szakirodalom csekély számára alapozom. Ennek okait meglátásom szerint az alábbi szempontok mentén lehet megjelölni: Egyrészt európai szempontból tekintve perifériás pozíciója miatt csekély érdeklődés mutatkozott a régióval kapcsolatban, mely legtöbb esetben kimerült a Kaukázus-hegység, mint Európán kívüli „ egzotikus táj” természetföldrajzi szépségeinek, kulturális sokszínűségének útikönyvszerű, szubjektív bemutatásával (Gyimesi Gy. 1976, Boros J. 1980). Másrészt a Szovjetunió zártsága, elszigetelődése, majd a bipoláris világrend kialakulásával a Kaukázus-vidék a szovjet, szocialista geográfián belül „rekedt”, mely gazdaságföldrajzi orientációja és az internacionalista ideológia jegyében elenyésző figyelmet fordított a térség fő profilját jelentő etnikai, vallási, és kultúr-földrajzi heterogenitásának vizsgálatára. Harmadrészt pedig a XX. század első felében a világpolitika gyújtópontjai máshol voltak, a hidegháborús időkben pedig a Szovjetunió katonai súlya, Törökország NATO-tagsága, illetve – főleg az 1979-es iszlám forradalom győzelme után – Irán speciális helyzete következtében létrejött hatalmi egyensúly jellemezte a térség geopolitikai viszonyait (Bottlik Zs. 2013).

A Szovjetunió összeomlása számos olyan mélyben gyökerező problémát hozott a felszínre, mely a nemzetközi figyelem látókörébe terelte a Kaukázus-vidéket. Ezzel párhuzamosan a térség problematikusságának különböző irányokból megközelített boncolgatása egyes magyar nyelvű publikációkban is bemutatásra kerültek. Mivel a legtöbb probléma a történelmi fejlődés vagy csupán az elmúlt néhány évtized eseményeiben gyökerezik, illetve a történelmi múltat is számos olyan esemény terheli, mely párhuzamba állítható a közel múlt vagy napjaink eseményeivel, az általam felhasznált szakirodalomban egyes tanulmányok a terület történelmi hátterének vagy egyes időszakainak, eseményeinek ismertetésével foglalkoznak (Horváth Cs. 2011, Sz. Bíró Z. 2008). A közel múlt eseményeinek szerves része az új államok megalakulása a térségben, melyeknek az átmenetet követő években és még napjainkban is számos kihívással kell megküzdeniük. A felmerülő gazdasági, társadalmi problémáikkal, lehetőségeikkel, és elért eredményeikkel, vagy pusztán általános jellemzésükkel foglalkoznak egyes könyvek, tanulmányok (Borkó T. 2010, Herzig, E. 1999, Rudl J. 2010). A térséget a Szovjetunió erős központi és katonai hatalmának megszűnésével

az elmúlt két évtizedben a különböző törésvonalak mentén feszülő számos ellentét, konfliktus, fegyveres összecsapás terheli (Mező F. 2000, Suny, R. 1993). A kétpólusú világrend megszűnésével a régió „geopolitikai játszótérre” vált. A politikai bizonytalanság és a geopolitikai vákuumba kerülés révén a Kaukázus-vidék a politika-földrajzi vizsgálatok előkelő helyére került (Mező F. 2000, Sz. Bíró Z. 2008). Színes etnikai heterogenitása az etnikai-földrajzi vizsgálatok kitüntetett helyére emelhetné a térséget. A szakirodalom kutatása közben azonban részletes, komplex etnikai-földrajzi vizsgálattal csak a 2008-as grúz- oszét-orosz háborúban leginkább érintett dél-oszét kisebbség kapcsán találkoztam (Sordia, G. 2010), egyéb tanulmányok többnyire kimerülnek a nagyobb politikai egységek vizsgálatán (Tarhov, S. 1993). A közelmúltban főképp a 2008-as grúz- oszét-orosz konfliktussal kapcsolatos politika-földrajzi, geopolitikai és biztonság-politikai témák boncolgatása kapcsán került ismét a figyelem középpontjába a terület (Sz. Bíró Z. 2008, Tóth P. 2008).

3. Célkitűzések

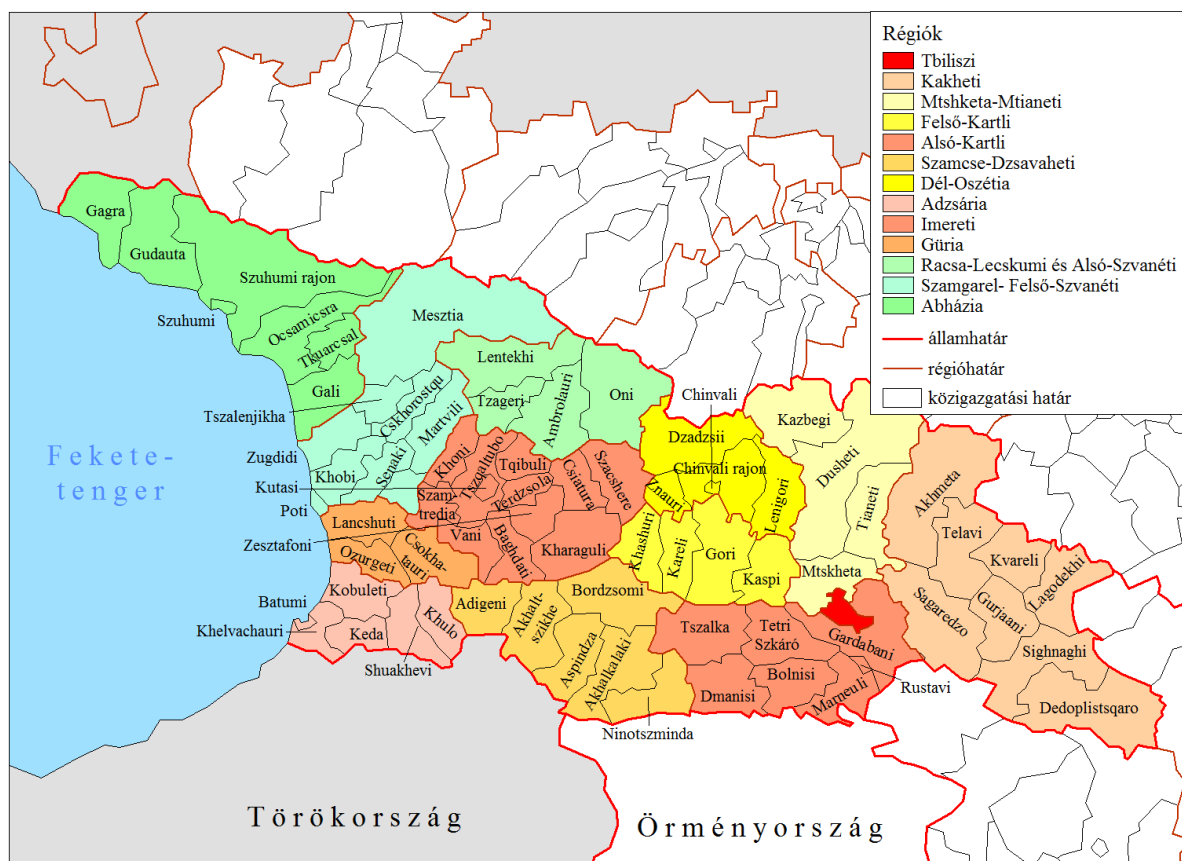
A Kaukázus-vidék nemrég még egy olyan világbirodalom részét képezte, melynek lakossága maga is színes etnikai térszerkezettel rendelkezett. Az átmenetet követően az utódállamoknak a gazdasági és politikai válságon túl szembesülniük kellett a szovjet birodalmi politika következményeivel. Az „Oszd meg és uralkodj” elve alapján a különböző népcsoportok betelepítése, deportálása, a megosztó, igazságtalan közigazgatási rendszer és határok, az inhomogén etnikai térszerkezet kialakulása a fellángoló ellentétek melegágyává tette a posztsovjét térséget. Ezek közül is talán a legsúlyosabb közé sorolhatók a Kaukázus-vidék esetében kirobbant fegyveres, illetve nem egy esetben nyílt háborúvá szélesedő konfliktusok. Mindezek alapján feladatomnak a Kaukázus-vidék etnikai-földrajzi jellemzését választom, hangsúlyozva a helyi konfliktusok szerepét a változások alátámasztására. Munkám során hangsúlyos szerepet szánok a Kaukázus-vidék multietnikus jellegének ismertetésére, a különböző népcsoportok közötti törésvonalak bemutatására és az etnikai konfliktusok hátterének vizsgálatára. Vizsgálódásom során térképekkel és ábrákkal kívánom szemléltetni állításaimat. Témám tárgyalását a térség megismerését és napjainkban elfoglalt pozícióját segítő általános történelmi és földrajzi jellemzéssel kezdem. Vizsgálatom fő vonala során bemutatom a Kaukázus etnikai csoportjait, ismertetni kívánom térség népességének és etnikai térszerkezetének változásait és feltárni a változások mögött meghúzódó okokat, és azok következményeit.

4. Adatbázis, módszerek

Az adatgyűjtést és feldolgozást nehezíti, hogy a vizsgált térség politikailag fragmentált. Területén négy független állam (Oroszország, Grúzia, Azerbajdzsán, Örményország) illetve három de facto független államkezdemény (Abházia, Dél-Oszétia, Hegyi-Karabah), valamint több, autonóm terület, körzet (Karacsáj- és Cserkeszföld, Kabard- és Balkárföld, Észak-Oszétia, Ingusföld, Csecsenföld, Dagesztán) található. Szerencsére azon túl, hogy minden Kaukázus-vidéken található ország rendelkezik interneten elérhető angol nyelvű statisztikai adatbázissal (gks.ru, GeoStat, Azstat, Armstat,) az átmenet időszaka óta a de facto független Abházia és Hegyi-Karabah esetében is lokális censzusok révén rendelkezésre állnak friss adatok (<http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnabkhazia.html>, <http://census.stat-nkr.am/>). Emellett további kettő olyan internetes honlap is rendelkezésemre állt, melyek a térséggel kapcsolatos censzusok adatait publikálták, illetve dolgozták fel (<http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/>, <http://pop-stat.mashke.org/>). Térképeim az 1959-es, az átmenet előtti és az átmenetet követő időszak összehasonlítására készültek. Az 1959-es, valamint az 1989-es szovjet (Örményország és Azerbajdzsán esetében az 1989-es területi adatok hiányában az 1979-es szovjet) censzust használtam az átmenet előtti időszak térképeinek elkészítésekor. A „legfrissebb” adatokat feldolgozó térképek során országonként és éves bontásban az alábbiakat vettem alapul: Grúzia 2002, Abházia 2003, Hegyi-Karabah 2005, Azerbajdzsán 2009, Oroszország 2010, Örményország 2011. Az ugyancsak de facto független Dél-Oszétia esetében ellenben az 1989-es szovjet censzus óta hivatalos népszámlálás nem zajlott le, így a dél-oszét népességgel foglalkozó fejezetben az Orosz Külügyminisztérium Dél-Oszétiával foglalkozó honlapja által publikált 2012-es adatot vettem alapul. Ugyanakkor ez az adat nem rendelkezik alsóbb szintű területi adatokkal, így térképeim során nem használtam fel. Az említett censzusokon túl egyes ábráimhoz az 1926-os és az 1939-es szovjet censzus adatait is felhasználtam.

Vizsgálati alanyaim alapjául a szovjet közigazgatási rendszerből örökölt rajonokat, azaz körzeteket választottam. Térképeim elkészítése során nehézséget jelentett, hogy ezen egységek közigazgatási határai a vizsgált időszak alatt többször is változtak, ráadásul egyes esetekben úgy, hogy a régi beosztás gyakran nehezen feleltethető meg az újabb rendszerrel. Ezért az egyes időszakok összehasonlítása érdekében mondhatni önkényesen összevontam, vagy nem az adott időszaknak megfelelő közigazgatási határok kereti között ábrázoltam egyes területi egységeket.

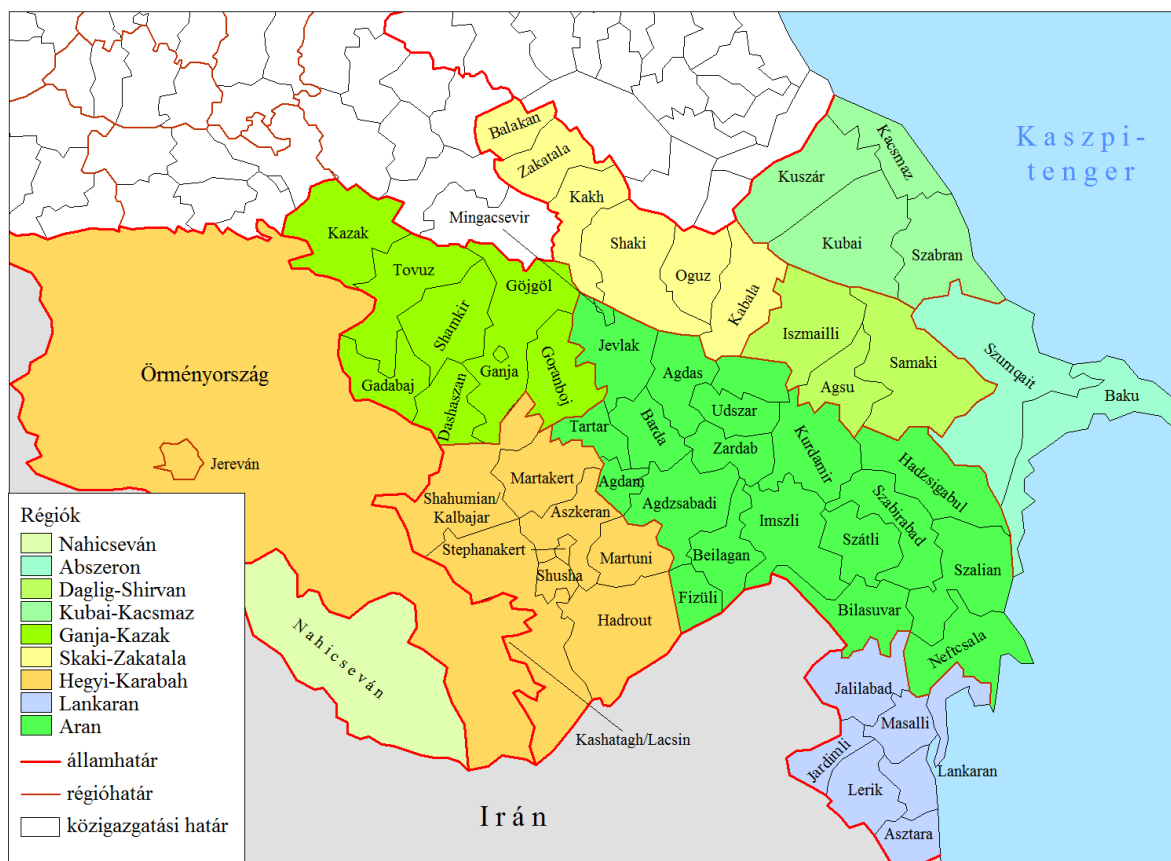

Szerző: Megyesi Zoltán
Kartográfia: Megyesi Zoltán

2. ábra: A térképek során használt közigazgatási felosztás Grúziában

Ez azt jelenti, hogy a Hegyi-Karabhot Örményországgal összekötő három rajon (Lacsin, Kubadli, Zangilan) a legaktuálisabb rendszer szerint Kashatagh néven egy területi egységet alkot, illetve a Hegyi-Karabahtól délre fekvő Kalbajar az autonóm terület Hadrout rajonjának része. Emellett egyes rajonok megváltozott határral nagyobb területet foglalnak el a szovjet időszakhoz képest (Martakert, Aszkeran, Martuni), mindezt a szomszédos területek rovására (Tartar, Agdam, Fizüli). Tovább az Örményországgal kapcsolatban közzétett szovjet censusok mellőzik az alsóbb szintű területi adatokat, ezért a voltaképpen etnikailag homogén Örményországot egy jereváni és egy Jereván nélküli, „vidéki” Örményországra osztottam. Mindezek mellett is egyes esetekben nem állt módomban ilyen jellegű változtatásokat végrehajtani. Az 1990 után, több szomszédos területi egységből létrehozott dagesztáni Kumtorkalinszkij- és Dokuzparanszkij rajon (utóbbi 1959-et kivéve) az átmenet előtt térképeken adat nélkül szerepel. 1959 esetében ugyanez a helyzet áll fenn a grúziai Gardabani és Kareli esetében is, illetve a már említett dél-oszétiai rajonokban 1989-et követően.

Szerző: Megyesi Zoltán
Kartográfia: Megyesi Zoltán

3. ábra: A térképek során használt közigazgatási felosztás Azerbajdzsánban és Örményországban

5. A vizsgált térség földrajzi jellemzői

5.1. A terület lehatárolása

A Kaukázus-vidéket hagyományosan két nagyobb politikai-földrajzi egységre szokás felosztani. A két egység között a határt a Kaukázus-hegység fő tömege, a Nagy-Kaukázus jelenti. A vonulattól délre, az ázsiai kontinenshez tartozó, azaz (Moszkvából nézve) a „Kaukázuson túl” fekvő területet nevezzük Transzkaukázusnak. Pusztán politikai, közigazgatási alapon az egységet megegyezőnek tekinthetjük a három egykori szovjet tagköztársaság, a ma már független Grúzia, Örményország és Azerbajdzsán területével és határaival, de természetföldrajzi és történelmi hagyományok révén Törökország és Irán egyes határ menti területeit is a Kaukázus-vidék részéhez sorolhatjuk. A fő vonulattól északra, a természet-földrajzilag Európához tartozó, azaz a „Kaukázuson inneni” területet nevezzük Ciszkaukázusnak. Területének meghatározásakor két lehetőséget vehetünk figyelembe. Egyrészt tekinthetünk a még viszonylag új keletűnek mondható Észak-Kaukázusi

Szövetségi Körzetre (2010-es közigazgatási reform keretében hozták létre), mely Oroszország nyolc szövetségi körzetének egyike. A körzet magában foglalja a Nagy-Kaukázus hegyi- és hegylábi térségéhez tartozó köztársasági ranggal rendelkező kis autonóm területeket. Nyugatról kelet felé haladva ezek: Karacsáj- és Cserkeszföld, Kabard- és Balkárföld, Észak-Oszétia, Ingusföld, Csecsenföld és a már közvetlenül a Kaszpi-tenger szomszédságában található Dagesztán. Emellett még a körzethez tartozik a felsorolt egységekkel északon határos Sztavropoli határterület, mely azonban nem rendelkezik köztársasági jogokkal. Másik lehetőség az Észak-Kaukázus lehatárolásában a nagyobb egységet jelentő Észak-Kaukázusi Gazdasági Körzet (Rudl J. 2010), ami a Szövetségi Körzet egységein túl magában foglalja a Fekete-tenger partvidékén található Krasznodari határterületet és a benne enklávéként megjelenő Adigeföldet. Emellett még a Don alsó folyósánál, a már inkább a Kelet-európai-síksággal és az ukrán sztyeppékkal rokonságot mutató Rosztovi terület is ehhez az egységhez tartozik. A különbséget a két területi konstrukció között feladatellátásban lehet megjelölni. Míg a Szövetségi Körzet pusztán igazgatási célokat szolgál, addig a Gazdasági Körzet fő profilját gazdasági és statisztikai alapon lehet meghatározni. Munkám során vizsgálatomat a Szövetségi Körzet területére szűkítem, hisz ez a leginkább etnikailag tarka összetételű és részben e jellemzőjéből fakadóan Oroszország egyik legproblematisabb területe. Azonban vizsgálatom fő céljából fakadóan, az ugyan a Szövetségi Körzethez tartozó, ám etnikailag közel abszolút orosz többségű Sztavropoli határterület nem fog megjelenni elemzésemben.

5.2. Természetföldrajzi adottságok

A vizsgált térségnek névadó és azt északi-déli részre osztó Nagy-Kaukázus központi tömege egységes, csak néhány mély szurdokvölgy szalad le belőle észak-dél irányban. Nehezen átjárható, hágói igen magasak. Többségük télen járhatatlan, ami jelentősen megnehezíti a kapcsolattartást a Transz-, és a Ciszkaukázus között. Mindezt bizonyítja, hogy a Kaukázus számos népcsoportja közül egyedül három közösség (oszét, lezg és kevésbé hangsúlyosan az azeri) etnikai törzsterülete köthető a hegység északi és déli oldalához is. Ugyanakkor e hágókon stratégiai fontosságú útvonalak vezetnek át az egymással szomszédos területek, illetve tágabb földrajzi térben a Kelet-európai-síkság, illetve a Közel-, és a Közép-Kelet irányába. A Kaukázus-vidék természetföldrajzi és természeti adottságok szempontjából igen változatos. Az éghajlat nyugat-kelet irányban változik, illetve a tengerszint feletti magasság és a domborzati tagoltsággal összefüggő helyi hatások is alakítják. A Fekete-tenger menti síkság, kellemes, meleg és csapadékos szubtrópusi klímáját néhány kilométeren belül 5000 méteres csúcsokon uralkodó örök hó és gleccserek világa váltja fel, melyeket mély,

kontinentális éghajlatú, szántóföldi és öntözéses kultúrák termesztéséhez ideális folyóvölgyek tagolnak. A magashegységek miatt a térség területének 60%-a lakatlan, csak 40%-a alkalmas az emberi letelepedésre (Gerencsér Á. 2012). Ennek következtében az alföldek, folyóvölgyek sűrűn lakottak. Kedvező természeti és klimatikus adottságai révén a terület mindig is vonzó lehetőséget kínált a letelepedésre. A rövid távolságon belül megjelenő különböző életfeltételek a különböző karakterű népcsoportok (pásztorok, földművelő, kereskedő) egymás mellett élésének biztosítottak keretét, a zárt völgyek pedig ideális menedéket jelentettek a külső hódítókkal szemben menedéket kereső kisebb népcsoportok számára. A vertikális zonalitás és az olykor átjárhatatlan hegyláncok ugyanakkor jelentős akadályokat állítottak az egymással közvetlenül szomszédos területek közé is, mellyel hozzájárulhattak a mozaikos etnikai kép konzerválódásához.

A fellelhető nyersanyagok közül a legfontosabb a térségnek stratégiai jelentőséget biztosító, a Nagy-Kaukázus északkeleti előterében és a Kaszpi-tenger környékén előforduló nagy mennyiségű olaj-, és gázkészletek. Továbbá az Örmény-magasföld területén sokféle hasznosítható nyersanyag található (nefelin, szienit, mobidén, arany). Ezek közül a legnagyobb mennyiségben réz fordul elő, melyre már a történelmi időszakokban is komoly kitermelés és feldolgozás épült. A régió kiemelkedően gazdag építőipari nyersanyagokban is (mész, gránit, márvány stb.), továbbá a domborzati viszonyok következtében az egyes nagy esésű vízfolyások révén relatíve jelentős vízenergia potenciállal is rendelkezik a terület.

5.3. Történeti áttekintés

A történelmet és a kultúráját tekintve a Kaukázus térségét három szomszédos történelmi nagyrégió befolyása határozta meg: délnyugat felől Anatólia, délkelet felől az Iráni-fennsík, északról pedig a kelet-európai sztyepp. A három nagyrégió a történelmi idők során általában három különböző kulturális hatást jelentett, amelyek meghatározták a térség népcsoportjainak kulturális arculatát is. A térség vallási és kulturális megoszlása ezeknek a szomszédos régióknak a hatásait mutatja. Ebből a szempontból fontos megjegyezni, hogy a háromból kettőnek a jellege a történelem folyamán alaposan megváltozott: A kelet-európai sztyeppén a XVII. századtól a török nyelvű és iszlám vallású nomád népeket az ortodox keresztény Orosz Császárság váltotta fel, Anatóliában pedig a XI-XIV. századtól az ortodox keresztény vallású Bizáncot a muszlim Szeldzsuk-, majd Oszmán Birodalom. Ez tehát a térséget kívülről érő vallási hatások földrajzi felcserélődéséhez vezetett. Míg a keresztény hatások forrása korábban elsősorban a bizánci Anatólia volt, addig az újkortól kezdve ennek

helyét az északon feltűnő Oroszország vette át, a muszlim tatárok helyett pedig immár a török Anatólia vált az iszlám hatások fő forrásává (Horváth Cs. 2011).

A hegység déli oldalán az antikvitás korának perzsa, görög és római hagyományaira épülő, történelmi léptékben ősi, magas kultúrájú népcsoportok voltak megtalálhatók. Legalább két évezredre tekinthetnek vissza az örmények és a grúzok, mint önálló identitással bíró, az iráni/perzsa és a görög kéziratokban és feliratokon megörökített népek. A Krisztus utáni évszázadokban a Dél-Kaukázusban gyorsan terjedt a kereszténység. Az örmények és a grúzok elődei már az ókorban kereszténnyé váltak. Örményország lett a világ legelső állama, ahol hivatalosan is államvallássá tették a kereszténységet Kr. u. 301-ben. Ennek megfelelően itt mélyen beágyazott volt az ókeresztény vallás és kultúra. A Transzkaukázus keresztény jellegű maradt egészen a VII. századi iszlám hódításig és előretörésig. Ekkortól grúz és örmény területeket a bizánci és a keresztény civilizációs szféra keleti periferiáját jelentették, majd a XI. század végén aztán Anatólia szeldzsuk-török meghódítása végleg elvágtatta a Bizánci Birodalomtól. Innentől kezdve a grúz és örmény kultúra, egészen az Orosz Birodalom megjelenéséig, a muszlim uralom alatt hátramaradt kereszténység képviselőivé váltak, mindvégig megtartva az ókeresztény egyházak befolyását. A középkori grúzok és örmények identitása elsődlegesen a vallással és az egyházzal azonosult. Ezt az alapvető lojalitást árnyalta a helyi uralkodóhoz való kötődés. Ahelyett, hogy az államszervezetek közös uralkodó hatalma alatt egyesítettek volna minden grúz vagy minden örményt, a megosztottság politikája a Kaukázusban lehetővé tette a keleti és nyugati nagyobb birodalmaknak, hogy a köztük lévő kis államokon felváltva uralkodjanak. A középkori kaukázusi politika helyi jellegű volt, dinasztikus és vallásos konfliktusok osztották meg, és a haza vagy nemzet fogalmának generális, világi, területileg vagy etnokulturális egyértelmű meghatározottsága nélkül (Suny, R. 1993).

Egészen más történelmi utat járt végig a Kaukázus északi oldalának térsége. Történelmi szempontból ez a kis kaukázusi népek törzsterülete. A hegységnek a Bizánci Birodalomhoz képest távolabbi oldalán a kereszténység terjedése nem volt dinamikus, helyette az itt élő népcsoportoknak kulturális identitásuk kialakulásában a sztyeppék nomád, török népeinek legalább ezer évig tartó szomszédsága volt meghatározó. Így itt előbb a helyi vallások, a kereszténység, és az iszlám keveréke vált meghatározóvá, és majd csak a XVI. századtól kezdve szilárdult meg az iszlám hegemoniája többek között a térségben dominánssá váló oszmán befolyás következtében. Az Észak-Kaukázus térségének népcsoportjai sokáig ellenálltak a térségben megforduló nagy birodalmak hódító törekvéseinek. Ennek

következtében a XIX.-XX. századig nagyrészt a törzsi társadalom keretei konzerválódtak, ahol az államiság helyett a klánok szerepe volt meghatározó.

A Kaukázus-vidék történelmében gyökeres fordulatot hozott a XVIII-XIX. század, amikor három egymással rivalizáló birodalom ütközési pontjává vált. Ez az a történelmi pillanat, amikor egymáshoz ért az orosz, a török, és a perzsa birodalmi érdek. A hegység déli oldalán, Grúzia nyugati területeit és Abháziát az Oszmán Birodalom ellenőrizte, a mai Grúzia középső és keleti részei, valamint a mai Azerbajdzsán és Dagesztán iráni felügyelet alatt állt, az Orosz Birodalom pedig a XVIII. század utolsó harmadában vetette meg a lábát a Kaukázus északi oldalán. Miközben a törökök és a perzsák elleni háborúkban a Kaukázus déli oldalát már az 1820-as évek végére sikerült Oroszországnak megszerezni, addig az Észak-Kaukázus pacifikálása egészen az 1860-as évek végéig elhúzódott. Ezt a nyelvében, etnikai kötődésében és szokásaiban egyaránt felettébb változatos térséget az Orosz Birodalom a folyamatos felkelések miatt csak óriási áldozatok árán tudta felügyelete alá vonni. Az oroszok Kaukázussal kapcsolatos magatartása a kezdetektől ellentmondásosan alakult. Pragmatikus és elnyomó periódusok váltogatták egymást, a régió adminisztratív beillesztése pedig sokféle modellt követett (Sz. Bíró Z. 2008). Már magának az expanzióknak is nagy ára volt. Még a kaukázusi háborúk periódusában a cári adminisztráció (gyakran kihasználva a kis népek között meglévő ellenségeskedéseket) néhány népcsoportot áttelepített: hegyi népeket telepített síkságra, a síkságon élőket pedig előhegységi területre. Emellett több muszlim népcsoport közül jelentős számban menekültek az Oszmán Birodalomba (pl. csecsenek, adigeiek, karacsajok). Talán a legnagyobb exodus a cserkeszeké, akik az Észak-Kaukázus nyugati felén alkottak egy olyan homogén etnokulturális közösséget, amely népességét tekintve vetekedett a grúzokkal és az örményekkel. A cári Oroszország által végrehajtott etnikai tisztogatások következtében azonban egykori etnikai törzsterületük lényegében megsemmisült (Horváth Cs. 2011).

Az I. világháború végső szakaszában a térségben rövid életű államalakulatok születtek, melyek kivétel nélkül tiszavirág életűnek bizonyultak. A bolsevik hatalom az 1920-as évek elejére valamennyit felszámolta. A Transzkaukázusban kialakított adminisztratív egység, az egységes egészként kezelt úgynevezett Kaukázuson Túli Szovjet Szocialista Köztársaság egyike lett a Szovjetunió megalapítóinak. Ez az egységes dél-kaukázusi területi konstrukció 1936-ig állt fent, amikor is a három önálló tagköztársaságra bontották szét a térséget. Ekkor jött létre szovjet tagállamként mai határával és adminisztratív kereteivel Grúzia, Örményország és Azerbajdzsán.

5.4. A Kaukázus-vidék geopolitikai jelentősége

A sok szempontból kedvező földrajzi, földtani, éghajlati adottságok ellenére a Szovjetunió összeomlása után a térségnek olyan örökséggel kellett megbirkózni, amelynek elemei még most is meghatározóak. A szovjet piac szétesése miatt a gazdaságban kaotikus viszonyok jöttek létre. Ez a helyzet nyersanyag- és élelmiszerhiányt, illetve nagyfokú inflációt hozott magával. A súlyos gazdasági visszaesés a nemzeti jövedelem jelentős részét emésztette fel. A régió a hosszan elhúzódó recesszió és gazdasági válság után csak 1996-1997-ben állt növekedési, majd az ezredforduló után stabilan magas növekedési pályára köszönhetően a nyersanyagvagyron árának kedvező alakulásának (Borkó T. 2010).

Gazdasági elmaradottsága ellenére a Kaukázus-vidék az utóbbi évtizedben geopolitikailag egyre inkább felértékelődött. A Szovjetunió felbomlásával és a nemzetközi kapcsolatokban bekövetkezett változások nyomán a Kelet-Európa, a Közel-Kelet és Közép-Ázsia metszéspontján elterülő térség a nagyhatalmi érdeklődés középpontjába került. A térség sok tekintetben kitüntetett jelentőséggel bír. Geostratégiai szempontból fontosságot ott nyer, hogy itt húzódik több, eltérő karakterű nép régiójának határa. Ilyen szempontból majdnem annyira válságzóna, mint a Balkán-félsziget (Mező F. 2000). A régió országainak kapcsolatrendszere is szövevényes. Örményország Törökországgal és Azerbajdzsánnal is kimondottan ellenséges viszonyban áll. A szakadár területek miatt kiéleződött a grúz-orosz konfliktus, illetve a szénhidrogén csővezetékek miatt megélénkült török-grúz, illetve török-azeri kapcsolat is lehetséges feszültségforrásként jelentkeznek. Gazdaságpolitikai szempontból a Kaukázus-vidék (és mellette, vagy inkább vele együtt Közép-Ázsia) jelentőségét növeli, hogy nagy mennyiségű kőolaj és földgáz készlettel rendelkezik, így az energiaforrások és tranzitútvonalak ellenőrzéséért folyó hatalmi versengésben szintén fontos területté vált. Geopolitikai szempontból nagy kérdés, hogy képes-e valamelyik, a térségbe behatolni kívánó hatalom (euroatlanti, török, iráni) kiszorítani a stratégiai elsőbbséget élvező Oroszországot. Biztonságpolitikai szempontból pedig különösen 2001. szeptember 11.-e után, a terrorizmus elleni harc keretében az Egyesült Államok figyelme fordult a térségre, mint fontos katonai és utánpótlási bázisra.

6. A térség általános etnikai földrajzi jellemzői

A Kaukázusban szinte annyi népcsoport található, mint amennyi egész Európában. Találunk itt olyan etnikai csoportot, akik alig pár ezren vannak, hiszen a magasabb térszíneken élő elzárt hegyi népek a Föld bármely hegyvidéki területeihez hasonlóan jóval kevesebben vannak alföldi szomszédjaikhoz képest. Továbbá megtalálhatóak a több milliós lélekszámmal rendelkező, jellemzően a termékeny síkterületeket elfoglaló etnikai csoportok is.

A több tucat, kisebb-nagyobb etnikai csoportból álló lakosságot leginkább a beszélt nyelv szerint csoportosíthatjuk. Eszerint megkülönböztetünk úgynevezett kaukázusi nyelvű népeket, akik azonban nem állnak genetikai kapcsolatban egymással, csupán a földrajzi elhelyezkedésük alapján oszthatjuk őket nyelvi alapon három csoportba. A nyelvcsalád legnépesebb csoportja a dél-kaukázusi/kartveli ághoz tartozó grúzok. A grúz etnikum közel teljes egészében Grúziához köthető. Számuk a vizsgált területen a legújabb census szerint 3689880 fő volt. A grúzok klánszövetséget alkotnak, ezért az etnikumot nem lehet teljesen egységesnek nevezni. Földrajzilag és nyelviileg jól elkülöníthető csoportokra lehet bontani, melyeket gyakran különböző hagyományok és nyelvjárások is differenciálnak. Egyes nyelvi csoportok a történelem során saját, önálló állammal is rendelkeztek. A különböző csoportok elhelyezkedést reprezentálják az egyes grúz régiók határai és elnevezésük, melyek helyellközszel lefedik az adott dialektushoz tartozó történelmi régiót is. Keletről nyugat felé Kaheti régióban a kakhetik, míg a Kura-völgy tengelyében fekvő Felső-Kartliben, Alsó-Kartliben és a fővárosban, Tbilisziben, az irodalmi grúz nyelvet beszélő kartveli csoport van többségben. A meszkek Grúzia délnyugati területén fekvő Szamcse-Dzsavahetiben jellemzőek, míg az adzsárok a Fekete-tenger partján fekvő Adzsáriában. Tőlük északra találjuk az imeretieket és a güriaiakat a róluk elnevezett Imereti és Gúria régióban. Az Abháziával szomszédos területen a grúz irodalmi nyelvtől már igen távoli mingrél csoport helyezkedik el, Grúzia északnyugati, hegyvidéki területén, két szomszédos régió között megosztva pedig a főleg állattenyésztésszel foglalkozó szvánok élnek. Utóbbi dialektus beszélőinek száma mára már igen csekély. Ezek a grúz alcsoportok egészen az 1959-es szovjet censusig még külön kerültek regisztrálásra (Tarhov, S. 1993). Az abházok ugyancsak a Nagy-Kaukázustól délre élnek, de a grúzokkal ellentétben az északnyugat-kaukázusi/abház-adige ághoz tartoznak. Legközelebbi rokonaik a Karacsáj- és Cserkeszföldön élő abazák. Mindkét etnikum és a nyelv viszonylag fiatalnak mondható, 1921-ig cserkeszként tartották számon. Beszélőiknek száma igen csekély, az abházoknak 98 124, míg az abazáknak mindössze 32 346 fő. Emellett a történelmi időkben

még sokkal jelentősebb, ám napjainkra már csak 49 591 fős cserkesz és mellettük a 496 057 fős kabard közösség is ehhez az ághoz tartozik. A kaukázusi nyelvcsalád harmadik csoportja az úgynevezett északkelet-kaukázusi/nah-dagesztáni ág. A csoporthoz soroljuk a nyelvileg egymáshoz igen közel álló ingusokat (444 123 fő) és az ág legnépesebb közösségét alkotó (1323108), de körülbelül 130 nemzetségből álló csecseneket. Az ág magába foglal még számos dagesztáni népcsoportot is, köztük a tagköztársaság legnépesebb etnikai csoportját, az avarokat (855 569). Továbbá ide sorolhatók még a darginok (490 384), a tabaszaranok (118848) és a hegység mindkét oldalán megtalálható lezgek (567 196), hogy csak a népesebb csoportokat említsem.

A másik fő csoportot az altaji nyelvcsalád jelenti, melyből a török nyelvek beszélői vannak jelen a Kaukázusban. A török eredetű népek a kaukázusi népekkel ellentétben, csak jóval később érkeztek meg a Kaukázus-vidékre. Az azeriek a török nyelvek oguz ágába tartoznak, melynek a legnagyobb lélekszámú népcsoportja a területen (8 594 194). Maga az azeri, mint ethnonym, a mai értelemben nem túl régóta használatos, elnevezésük egészen 1918-ig „tatár”, „kaukázusi tatár” volt az orosz terminológiában (Horváth Csaba 2011), a szomszédos török népek pedig mint eltörökösödött irániak/perzsák és avarok leszármazottaiként tartották számon a népcsoportot. Az azeri államiság a XX. század képződménye. Története 1921-ben, a Szovjetunió egyik tagköztársaságaként kezdődött, önállósága pedig csak 1991-től számítható. A hegység északi oldalán a török nyelvek képviselői a saját tagköztársasággal rendelkező karacsájak (169 198), akik önmagukra eltörökösödött hunok és bolgárok leszármazottaiként tekintenek, továbbá a Szovjetunió megalakulásig hegyi tatárként számon tartott balkárok (108 577), illetve a Dagesztánban található kumükök (476 141) és nogájok (58 724).

A harmadik csoportot az indoeurópai nyelvű népek jelentik. A nyelvcsalád keleti szláv ágához tartozó oroszok a posztszovjet térség többi területéhez hasonlóan megtalálhatóak a Kaukázusban is. Bevándorlásuk a Kaukázus orosz meghódítását követően kezdődött, majd a szovjetkorszak alatt vált intenzívvé (965 712 fő). A nyelvcsalád iráni ágához tartozó oszétok a Kaukázus-vidék népcsoportjai közül azon kevesekhez tartoznak, akik a hegység északi és déli területén is jelentős számban előfordulnak (969 866). Ellenben etnikailag sokkal inkább a hegység északi oldalához kötődnek, hiszen többségük a közigazgatásilag Oroszországhoz tartozó Észak-Oszétia lakója. Érdekes az oszétokkal kapcsolatban, hogy a nomád alánok leszármazottaiként tekintenek magukra, így a magyarországi jászok közeli rokonaiként tarthatóak számon. Az indoeurópai nyelvcsaládon belül önálló ágat képvisel az örmény

(3 367 928). A felettébb mobilis és a diaszpóra életformát vállaló örmény kereskedők és iparosok meglehetősen látványos szerepet játszottak az ipar és a kereskedelem kaukázusi fejlődésében. Baku olaját az örmények kezdték hasznosítani, Tbiliszi gazdasági fejlesztése pedig nagyrészt örmény vállalkozás volt. Mint örmény vezető osztály, a kereskedők és kivállalkozók testesítették meg a tipikusan örményt a nem-örmények számára. Az aljas és pénzsóvár kereskedő képe egy egész nép sztereotípiájává vált, és egyben persze kézenfekvő bűnbakká (Suny, R. 1993). Számos színező elem közül elsősorban az indoeurópai nyelvcsalád ugyancsak önálló ágát képviselő görögöket emelném ki. Már az i.e. VII-VI. században görög gyarmatvárosok alakultak a Fekete-tenger partvidékén, melyek a mai Poti és Szuhumi elődjeinek is tekinthetők (Rudl J. 2010). A térség görög közössége azonban allochton csoport, csak a XIX.-XX. század folyamán, a törökellenes harcok, üldözések következtében érkeztek főképp a mai Grúzia területére. A grúziai görögök két fő csoportra oszthatók: Egyrésről az Abháziában és Adzsáriában letelepedett, ortodox keresztény, pontuszi görögökre (a pontuszi görög voltaképpen egy dialektus, az Oszmán Birodalom Fekete-tenger menti, főként Szinop és Trabzon települések által lehatárolt régióban, az I. világháborút lezáró békeszerződésig az ott élő görögöknél volt meghatározó), másrésről a ma többségében Dél-Grúzia egyes rajonjaiban élő uruminak nevezett török anyanyelvű, ám önmagukat görögnek definiáló csoportra. Mindkét csoport lélekszáma, különösen az átmenetet követő időszak hatásai miatt napjainkra már igen csekélyre zsugorodott (összesen 21 129 fő).

A nyelvi változatosság mellett a vallás az, ami tovább differenciálja az itt élő közösségeket. Két világvallás és azokon belül számos felekezet oszlik meg viszonylag kis területen. Ráadásul a vallás viszonylagos fontossága eltérő a különböző kultúrákban. Néhány nép ragaszkodik ősi kultuszaihoz és a pogány rituálékhoz, és a kereszténységet vagy az iszlám hitet csupán formailag gyakorolja (Mező F. 2000). Nem mindig egyértelmű az egyes etnikai csoportokat adott vallási kategóriákba sem besorolni, ugyanis a vallási különbségek nemcsak az egyes nyelvcsaládokat és azon belül a különböző nyelvi ágakat, de egyes esetekben magát az adott etnikai csoportot is megosztják. Ez alól a megállapítás alól kivételt képeznek az ortodox keresztény oroszok és oszétok, a monofizita keresztény örmények és a siita azeriek. A grúzok többsége ugyancsak ortodox keresztény, de a Grúzia dél-keleti részén fekvő, Törökországgal határos Adzsária grúz népessége az iszlám szunnita ágát követi. Az abházok egy része a XV. századi oszmán hódítást követően iszlamizálódott, így az abházok között találunk mind szunnita muszlimokat, mind ortodox keresztényeket. A hegység északi oldalát a már említett oroszok és oszétok kivételével többségében szunnita muszlimok lakják, ám

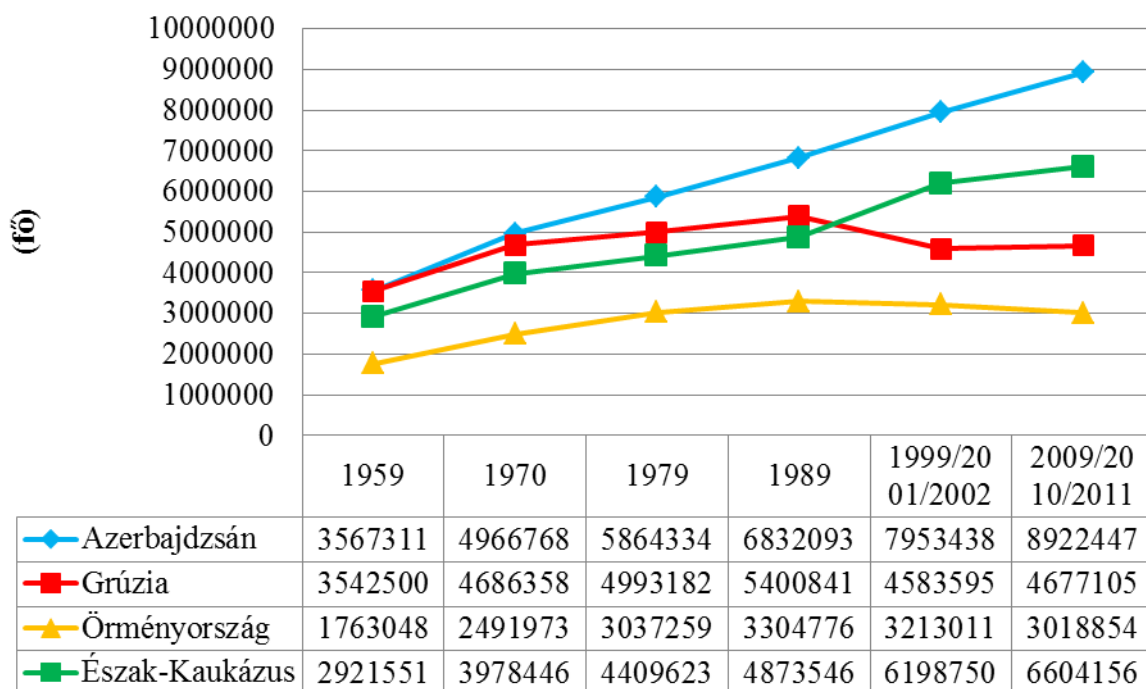
köztük is találhatók síita közösségek. Ugyanakkor az iszlám radikális szárnyát jelentő vahabizmus is gyorsan terjed a helyi muszlimok körében. A térségben sajátos színező elemet jelentenek az igen sajátos jezid vallást követő kurdok és a szovjet politikának „köszönhetően” lutheránus észt közösség is képviselteti magát a színes etnikai és vallási tarkaságban.

A térség lakosságának identitásai több rétegűek, amelyek sok esetben követnek olyan mintákat, amelyek Nyugat-Európában már kisebb jelentőséggel bírnak. A nyelvi különbségek sok esetben nem tükrözik hordozóik európai értelemben vett identitását, emellett pedig a különböző kis csoportok területét sokszor szabdalja közigazgatási és/vagy államhatár, ami társadalmi struktúráját és csoportképző folyamatait is meghatározza. Sok esetben pedig legalább ilyen fontosak a kulturális (vallási), illetve társadalmi különbségek (különböző klánokhoz való tartozás), valamint a földrajzi környezetükből (hegyvidék-síkság) fakadó életmód is (Bottlik Zs. 2013). Történelmi léptékben nézve a régióban a vallás volt az egyén identitásának és egyben a nézeteltérések alapja is. A keresztények és a muszlimok is elsősorban a vallásukkal, kultúrájukkal azonosítják magukat, amelyet sajátosan befolyásol a történelmi fejlődés (Mező F. 2000). Egyes közösségek az ókorra és a középkorra visszanyúló hosszabb-rövidebb ideig tartó államiságot tudhat magáénak, többségük azonban nem rendelkezik efféle múlttal és határozott etnikai identitását csak a XIX.-XX. században érte el (Sz. Bíró Z. 2008).

7. Népesedési tendenciák jellemzői 1959-2011 között

Történelmi léptékben tekintve a népesség lélekszáma a korabeli belviszályok, majd a külső hódítások miatt csak igen lassan növekedett, melyben változást a tartós orosz fennhatóság hozott. Mind a cári és mind a szovjet időkben a természetes szaporulat aktívuma mellett a bevándorlás is hozzájárult ahhoz, hogy a terület népessége az átlagos orosz értéknél gyorsabban gyarapodott (Rudl J. 2010). E két folyamat és az a tény, hogy a térség kimaradt a Szovjetunió részéről óriási veszteségekkel záródó II. világháborús harcokból azt eredményezte, hogy a szovjetkorszak alatt a népesség száma dinamikusan növekedett. A térség lakossága az 1959-es 11 794 410 főről a legfrissebb censzusok szerint 23 222 562 főre növekedett, azaz több mint megduplázódott az elmúlt fél évszázad során. Ellenben a növekedés mértéke az egyes politikai egységek tekintetében eltérő ütemben és eredményekkel zajlott. Az 1959-es census szerint a Kaukázus-vidék két legnépesebb egysége közel azonos lélekszámmal Azerbajdzsán és Grúzia volt, melyeket nem sokkal tőlük lemaradva az Észak-Kaukázus és a körülbelül fele akkora lakosság számmal bíró Örményország követt (4. ábra).

A népességszám változása a Kaukázus-vidéken (1959-2011)

Szerző: Megyesi Zoltán

Forrás: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru>; <http://www.pop-stat.mashke.org/>

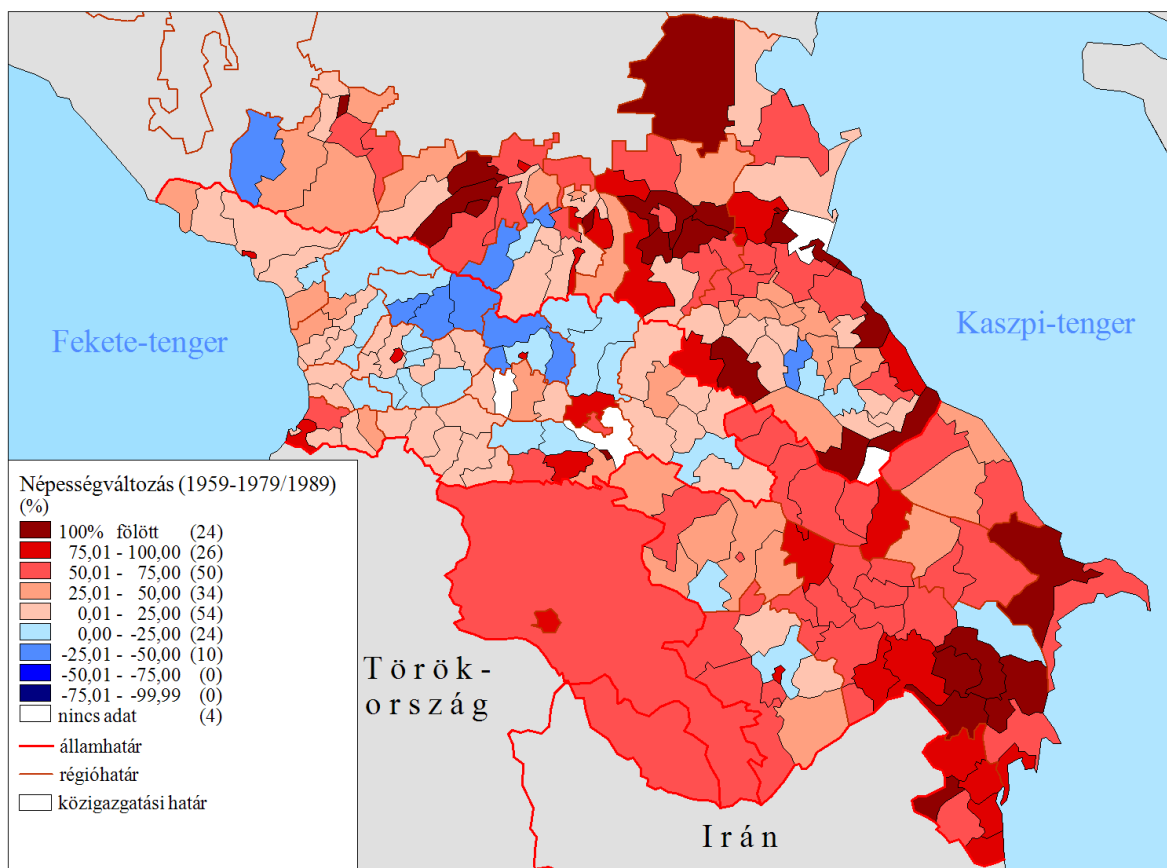
4. ábra: A Kaukázus-vidék politikai egységeinek népességének változása 1959-2011 között

A II. világháborút követő időszakban a magas természetes szaporulat továbbra is érintette az egyes politikai egységeket, de mértékében eltérések mutatkoztak. Grúziában a 1960-as évek jellemző átlag 15‰-es természetes szaporulat 1970-re 11,9‰-re, majd 1980-ra 9,1‰-re, 1988-ra pedig 8,3‰-re csökkent. Azerbajdzsánban a természetes szaporulat továbbra is magas maradt. 1970-es 22,2‰-ről 1988-ra csak 19,7‰-re csökkent, így 1989-ig Grúzia fokozatosan lemaradt a lakosságszámát szinte megduplázó Azerbajdzsán mellett (4. ábra). A népességét az átmenetig közel megduplázó Örményországban az 1970-es 17‰-es természetes szaporulat 1988-ra 11,3‰-re ugyancsak mérséklődött (Suny, R 1993). Az átmenet követő háborús konfliktusok és gazdasági összeomlás következtében bekövetkező egzisztenciális kilátástalanság hatása nyomon követhető a népességszám változásában. A társadalom jelentős tömege távozott külföldre az átmenet követő káoszban jobb megélhetést keresve. Ezt a tömeget döntően fiatal férfiak alkották, akiknek nagy része később sem tért haza. Ezt a folyamatot az orosz ajkú lakosság hazatérése tovább fokozta. Összességében a Transzkaukázusban élő orosz lakosnagnak közel fele hagyta el lakóhelyét a Szovjetunió felbomlása utáni időszakban (Gerencsér Á. 2012). Grúziában a természetes

népességsökkenés oka elsősorban a születési arányok jelentős visszaesése, és ezzel párhuzamosan a halálozási arányok növekedése volt. A természetes szaporulat deficitje mellett, melynél jelenleg csak a balti köztársaságokban, Ukrajnában és Oroszországban alacsonyabb ez az érték, az ország lélekszámát tovább csökkentette a negatív, -10,8%-os vándorlási egyenleg (Rud J. 2010). A szomszédos Örményországban a természetes szaporulat 2003-ban még 3%-os volt, de az ország függetlenségét követően a háború és az éhínség miatt sokan vándoroltak el az országból. 2003-ban az ország vándorlási egyenlege -7,6% volt (Rudl J. 2010), így mintegy 200 ezer főt veszített népességéből 1989 óta.

Ellenben a Kaukázus-vidék elsősorban muszlimnak tekinthető egységeiben, az említett nehéz körülmények ellenére is, folytatódott a kiugró nagyságú növekedés (4. ábra). Ez elsősorban az iszlám vallású lakosság hagyományaiban gyökerezik. Azerbajdzsánban az államalkotó azeri népesség ma is a legszaporábbak közé tartozik. A szovjetkorszak mértékeikhez képest a természetes szaporodás 10%-re csökkent, de ezzel az értékkel az ország továbbra is a világ élvonalába tartozik. Továbbá a muszlim lakosság körében itt is erősödnek a szélsőséges vallási nézetek, ami a hagyományok mellett a magas népszaporulat fennmaradásnak is az egyik oka (Rudl J. 2010). Tehát, amennyiben vallási szempontból értékeljük az elmúlt fél évszázad népesedési tendenciáit, pusztán a népességszámot figyelembe véve, az iszlám vallás állásai erősödtek a Kaukázus-vidéken.

Árnyalja a képet az alacsonyabb területi szinteken történő vizsgálódás. A szocialista rendszerre jellemző erőltetett iparosítás és az ezt kísérő urbanizáció eredményeként általánosnak tekinthető, a városi területek kiugróbb lakosságszám növekedése a térségben is tetten érhető. Ellenben különbséget tehetünk abban, hogy a 24 rajonban, ahol a népesség száma legalább megduplázódott, 23 Azerbajdzsán és az Észak-Kaukázus területére esett. Továbbá az 50%-nál magasabb növekedés is leginkább erre a két egységre volt jellemző (5. ábra). Csökkenő lakosságszámot elsősorban az államhatár menti, a Nagy-Kaukázus gerince mentén futó hegyvidéki jellegű rajonok esetében fedezhetünk fel, mely leginkább Grúziában a legszembetűnőbb (5. ábra). A Kaukázus magasabb, hegyvidéki régióiban élő ortodox keresztény vallású népesség körében az alacsony születési arány a II. világháború óta tartó belső migrációval, a falvak fiatal lakóinak városba költözésével függ össze (Rudl J. 2010).

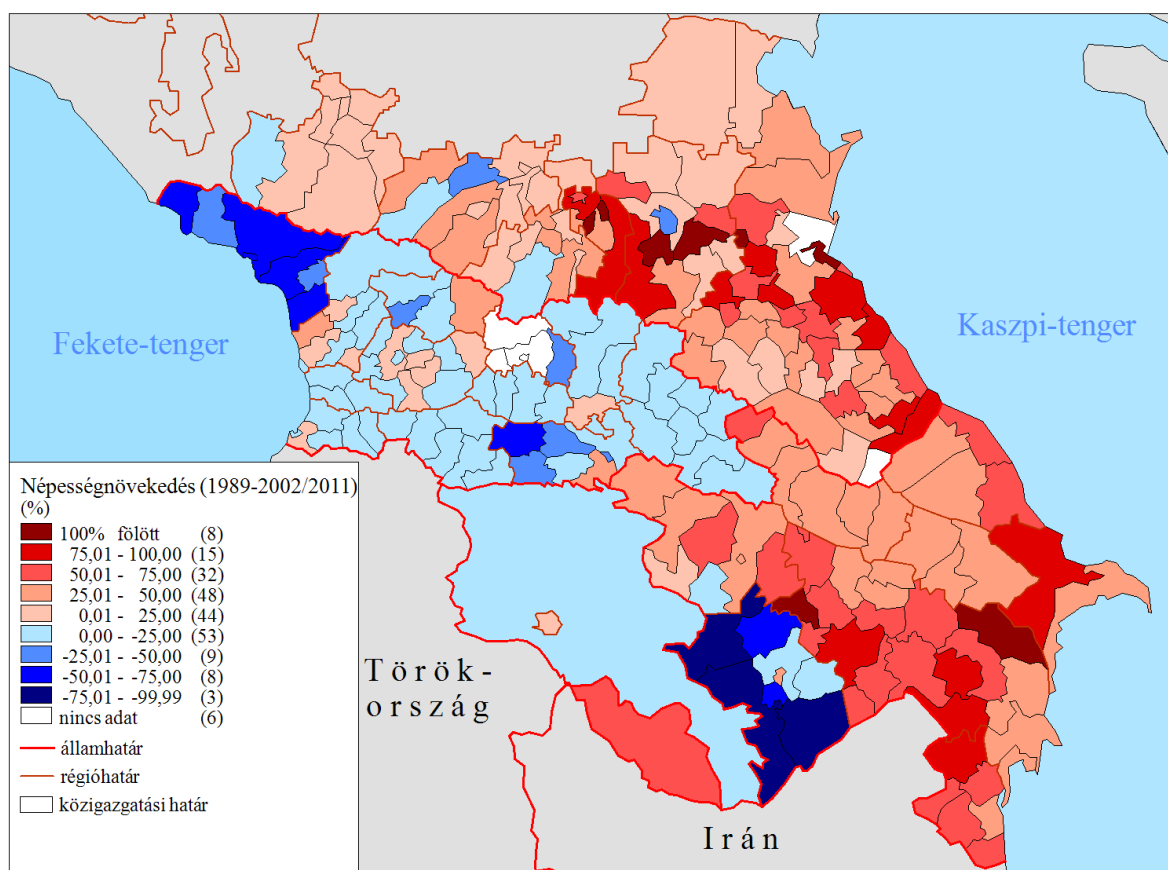
Szerző: Megyesi Zoltán

Kartográfia: Megyesi Zoltán

Forrás: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru>

5. ábra: A népesség számának növekedése rajononként 1959 és 1979/1989 között

Az átmenetet követő időszak területi népesség adatai jól reprezentálják az Örményországot és Grúziát ért lakosságvesztés mértékét. A Kaukázus-vidék 73 népességet vesztő területi egysége közül 63 Grúzia és Örményország területére esett (6. ábra). Az Észak-Kaukázus és Azerbajdzsán rajonjaiban továbbra is népességnövekedés tapasztalható, melynek mértéke kevésbé kiugró az előző időszakhoz képest, ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy az átmenetet követő évek rövidebb időszakot ölelnek fel. A különösen nagy népességvesztést elszenvedő rajonok nagyrészt azon területeket fedik le, amelyek az átmenetet követően konfliktuszónákká váltak. E térségekben a nem egy esetben háborúvá fajuló összecsapások drasztikus migrációs hullámot indítottak el. Szembetűnő az abháziai rajonokat ért több mint 50%-os veszteség, illetve a Hegyi-Karabahot Örményországgal összekötő korridor, ami szinte teljesen elvesztette lakosságát. Továbbá a környező területekhez képest az orosz-csecsen háború következményeként Groznij lakosságszáma is a jelentős mértékben negatív irányban változott (6. ábra).

Szerző: Megyesi Zoltán

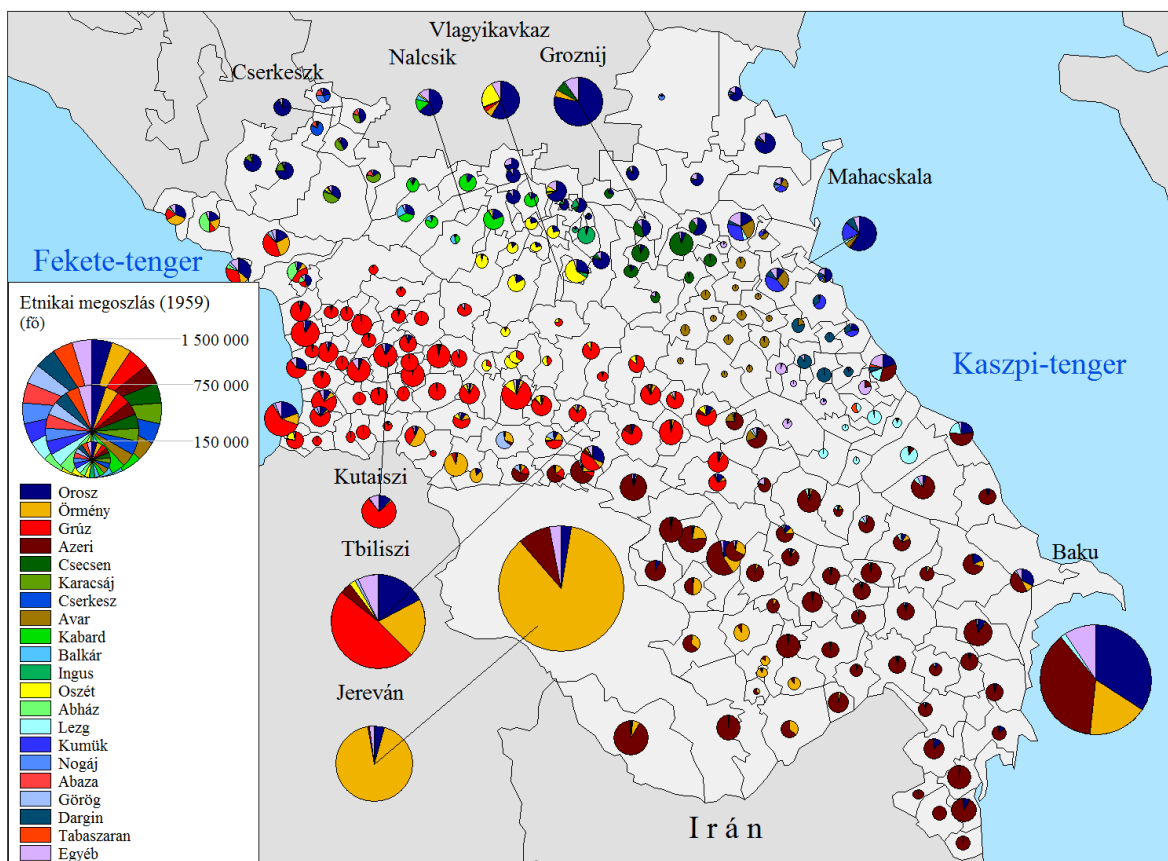
Kartográfia: Megyesi Zoltán

Forrás: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru>; <http://www.pop-stat.mashke.org/>

6. ábra: A népesség számának növekedése rajononként 1989 és 2002/2011 között

8. Az etnikai térszerkezet változása 1959-2011 között

Az, hogy a cári időszak alatt a különböző népcsoportok viszonylag szabadon mozoghattak elősegítette a vegyes lakosságú területek, és a kozmopolita népesség megjelenését. A szovjetidőszak alatt a térség lakosságának meghatározó fejlődési irányai azonban különböző irányt vettek. Két egymásnak ellentmondó folyamat határozta meg az irányokat: Az erőszakos modernizáció, amely az agrártársadalmakat urbánus, ipari társadalmakká változtatta, és a fontosabb nemzetiségek etnikai konszolidációja és növekvő kohéziója (Suny, R. 1993). Ezt a két állítást az egyes politikai egységek fővárosainak etnikai vizsgálatán keresztül kívánom bizonyítani. A cári időkben és a szovjethatalom korai éveiben, Jerevánban alapvetően muszlim többség élt, Tbiliszi és Baku alapvetően orosz és örmény városok voltak, amikor azonban Szovjetunió elérte hetedik évtizedét, ezek a városok etnikai értelemben a nemzetállamok fővárosaivá váltak.

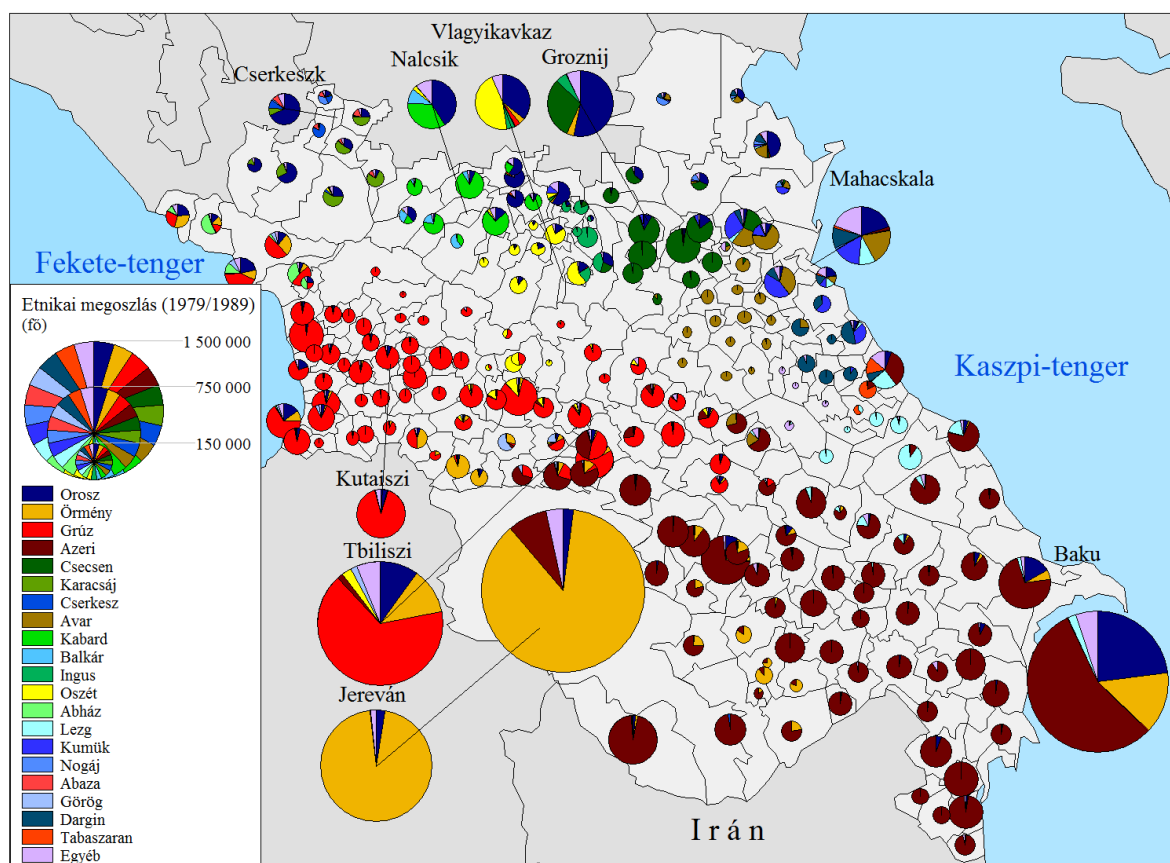
Szerző: Megyesi Zoltán

Kartográfia: Megyesi Zoltán

Forrás: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru>

7. ábra: A népesség száma és etnikai megoszlás az egyes rajonokban 1959-ben

Már 1959-re Jereván lakosságának 93,01%-a a nemzetalkotó örmények közül került ki, és a vizsgált időszak alatt Tbiliszi és Baku is folyamatosan veszített, elsősorban az örmény és az orosz etnikai közösség fogyásából, illetve az államalkotó etnikai csoport növekedéséből következő heterogenitásban. 1959-ben Tbiliszi 775 509 fős lakosságából mindössze 373 827 fő vallotta magát grúz nemzetiségűnek, amivel ekkor még a főváros népességének felét sem jelentették (48,20%). Bakuban az azeriek részesedése még ezt az arányt sem érte el, a város 987 228 fős lakosságának mindössze 37,74%-át (372 572) alkották az államalkotó azeriek (7. ábra). Az 1979-es és az 1989-es census adatai szerint a szovjetkorszak utolsó éveire közeledve az etnikai arányok a nemzetalkotók felé billentek. 1989-ben Tbilisziben (1 246 936) a grúzok részesedése már elérte az összlakosság kétharmadát (824 412, 66,12%), Bakuban (1 533 235) pedig az 1979-es adatok szerint az azeriek már több mint a lakosság felét alkották (854 386, 55,72%) (8. ábra). Ugyanakkor az átmenetet követő censusok szerint a két, korábban heterogén etnikai megoszlással rendelkező transzkaukázusi főváros többségi nemzetiségei már abszolút többséget értek el.

Szerző: Megyesi Zoltán

Kartográfia: Megyesi Zoltán

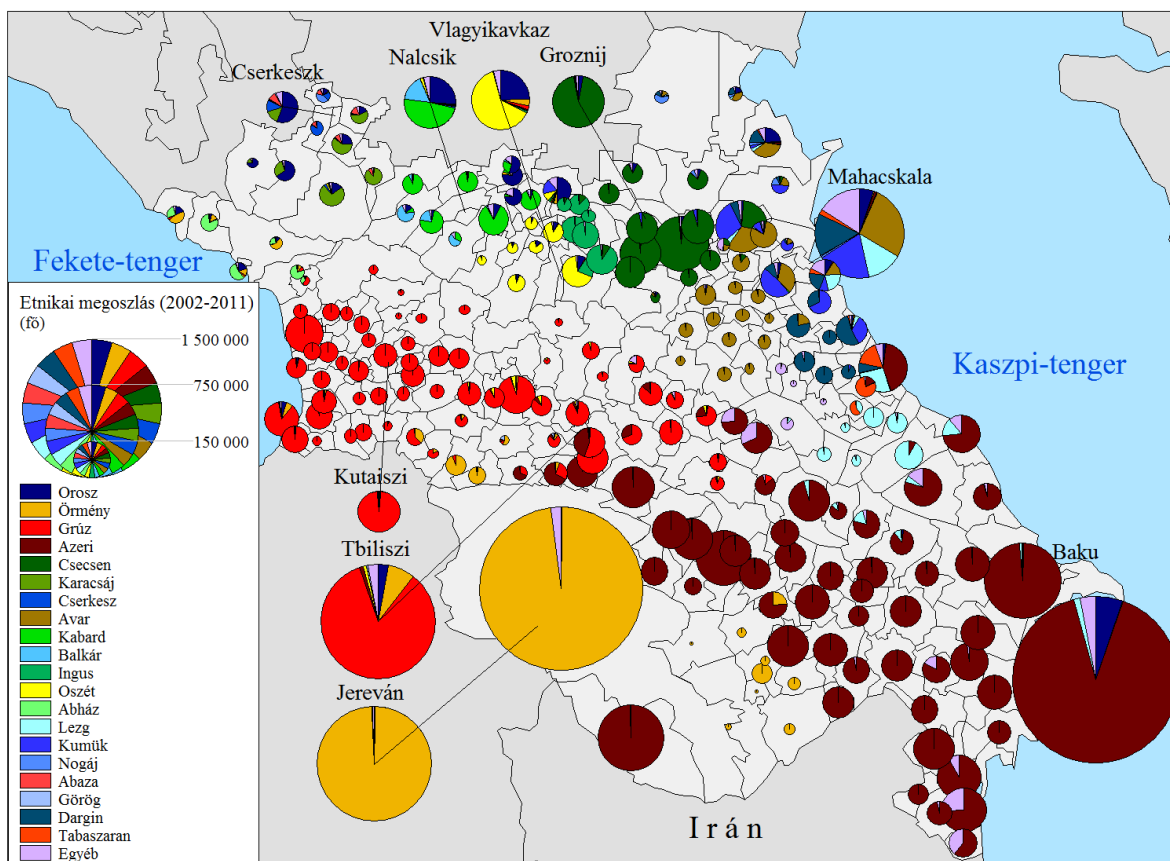
Forrás: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru>

8. ábra: A népesség száma és etnikai megoszlása az egyes rajonokban 1979/1989-ben

Tbiliszi lakossága ugyan 2002-re 1 081 679 főre csökkent, de azzal, hogy grúzok lélekszáma 910 712-re növekedett, a város népességéből már 84,19%-kal részesedtek. Baku etnikai homogenizációja még szembetűnőbb. A 2009-es azeri census szerint a főváros 2045815 fős lakosságának 90,34%-ból (1 848 107) már az azeriek részesedtek (9. ábra).

Amennyiben a Ciszkaukázust vizsgáljuk hasonló folyamatokat vélhetünk felfedezni, az adatokat vizsgálva véleményem szerint „radikálisabb” változásokkal. 1959-ben az egyes tagköztársaságok fővárosai etnikailag alapvetően orosz jellegűek voltak. Az oroszok a Kaukázus-vidék azon etnikai közösségéhez tartoznak, amelyek szinte valamennyi politikai egységben reprezentálják magát kisebb-nagyobb számban. Ez a határokon átívelő térszerkezet a szovjet politikának köszönhető. A szovjethatalom nemzetiségi stratégiája elsősorban arra irányult, hogy lazítsák a helyi lakosság tradicionális etnikai identitását, illetve területi homogenitását és közelítsék kultúráját a politikai hatalmat megtestesítő oroszokéhoz, ezzel párhuzamosan pedig a szocialista szovjet embereszménynek megfelelő, az etnikai különbségeket nem ismerő társadalmat alakítsanak ki (Bottlik Zs. 2013).

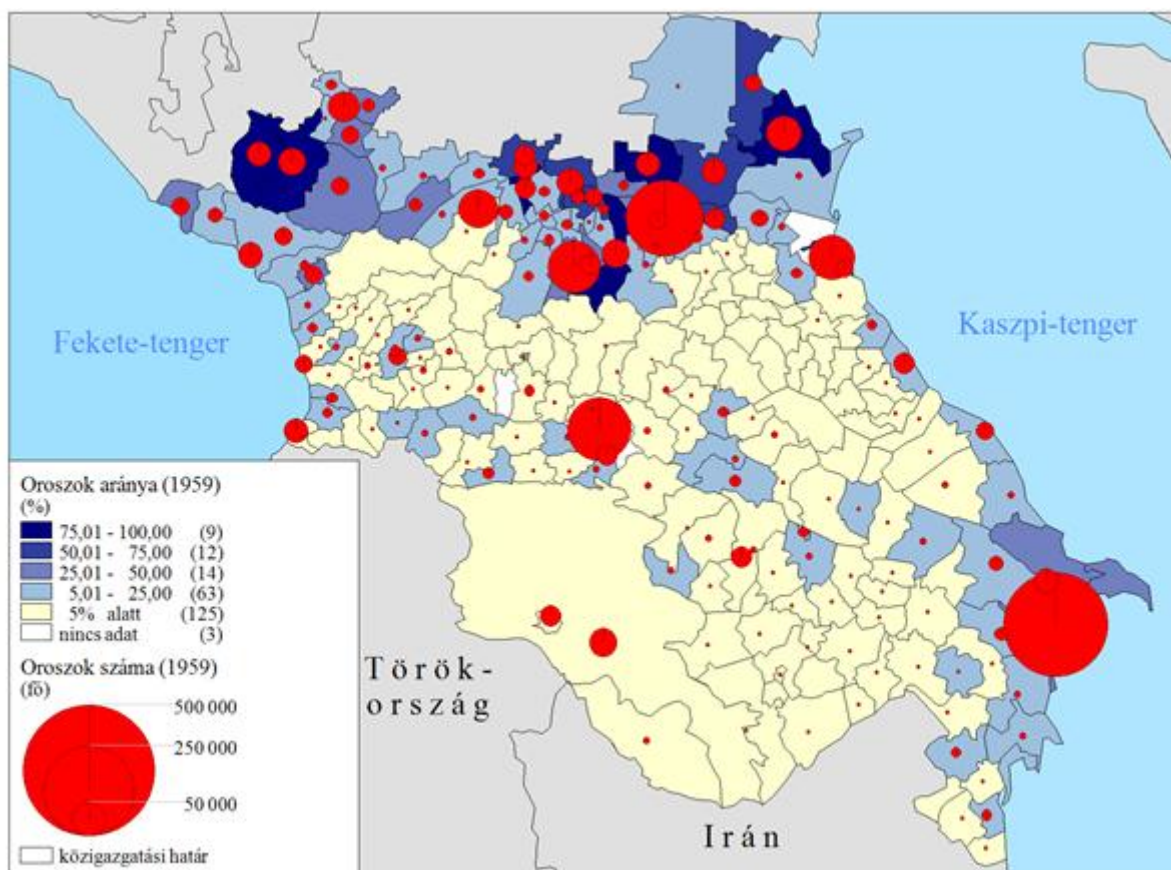
Szerző: Megyesi Zoltán

Kartográfia: Megyesi Zoltán

Forrás: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru>; <http://www.pop-stat.mashke.org/>

9. ábra: A népesség száma és etnikai megoszlása az egyes rajonokban 2002/2011-ben

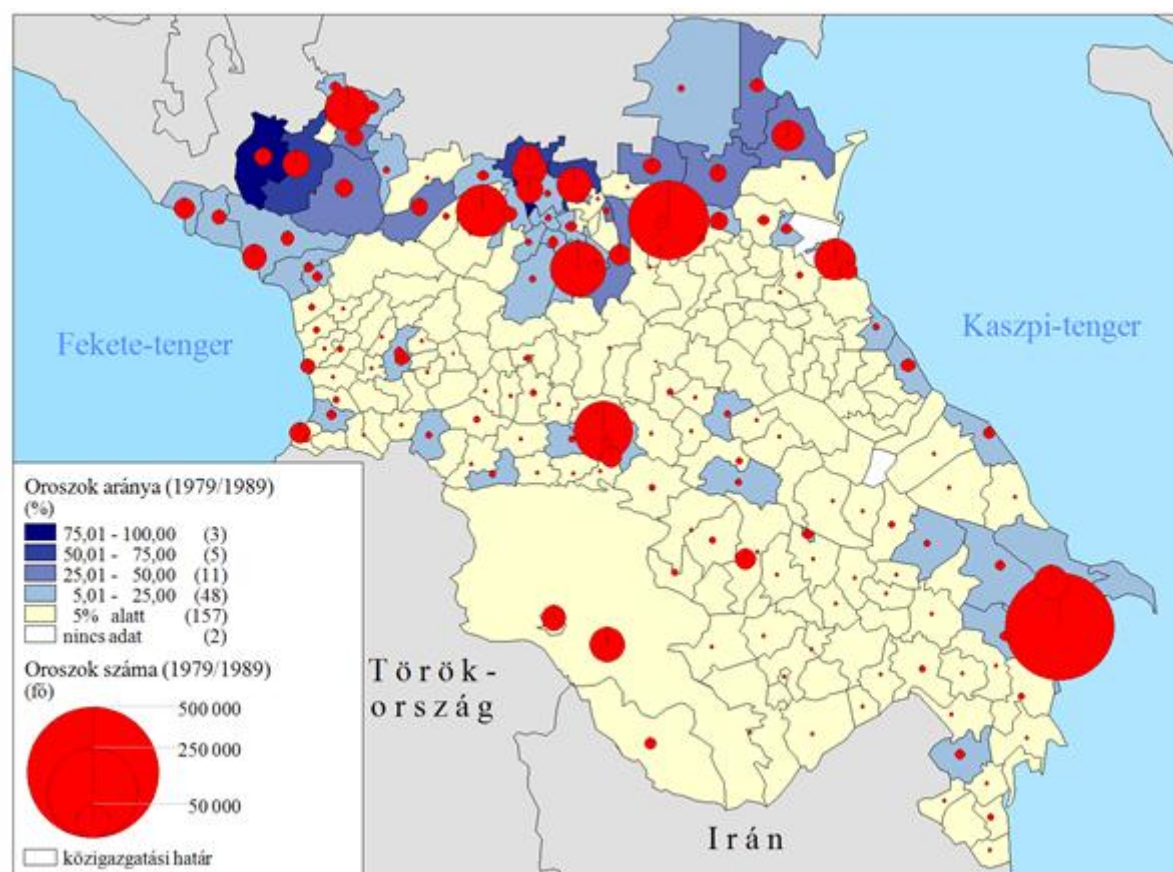
Ennek határozott megnyilvánulása volt az orosz etnikum dinamikus bevándorlása. Az oroszok beáramlása az északnyugati részek falusias térségeibe, illetve az 1950-es évek iparosításának következményeként a nagyobb városokba volt a legintenzívebb (Bottlik Zs. 2013). Az orosz népesség etnikai súlya az észak-kaukázusi köztársaságokban nyugatról kelet felé csökkent. A legnyugatibb fekvésű Karacsáj- és Cserkeszföld közigazgatási központjában, Cserkeszkben, az 1959-es census alapján az oroszok a város lakosságából (41 709) abszolút, 87,65%-os (36 559) többséget alkottak (7., 10. ábra). Ezzel szemben az „államalkotó” karacsáj-cserkeszk etnikai közösség éppen csak reprezentálta magát saját tagköztársaságának fővárosában (659 fő, 1,58%; 870 fő, 2,09%). A szomszédos kabard- és balkárföldi Nalcsikban (97 811) is közel a lakosság kétharmadát, 62,45%-ot (61 080), az oroszok alkották (7., 10. ábra). A kabard-balkár közösség itt is igen csekély arányban került regisztrálásra (15 565, 16,01%; 5782, 5,91). Kelet felé haladva némileg már alacsonyabb arányban, de magasabb lélekszámával továbbra is az orosz etnikum dominált az államalkotó nemzetiségekkel szemben az egyes tagköztársaságok központjaiban (10. ábra).

Szerző: Megyesi Zoltán
 Kartográfia: Megyesi Zoltán
 Forrás: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru>

10. ábra: Az oroszok aránya és száma az egyes rajonokban 1959-ben

Vlagyikavkaz 168 427 fős lakosságából 97 964 fő (58,16%) vallotta magát orosznak, miközben Észak-Oszétia fővárosában az oszétok száma csupán 38 859 fő volt (23,07%) (7. ábra). 1959-ben még a csecsenföldi Groznij (251 718) rendelkezett a legnépesebb észak-kaukázusi orosz közösséggel (196 482, 78,06%) (7., 10. ábra). A csecsenek száma ezzel szemben mindössze 16 854 fő (6,70%) volt köztársaságuk központjában. Mindezek mellett még a Kaszpi-tenger partján fekvő, etnikailag rendkívül heterogén Mahacskala 137 996 fős lakosságának is több mint fele, 57,57% (79 448) az oroszok közül került ki (7., 10. ábra). A tagköztársaságok fővárosaiban tapasztalható orosz etnikai dominancia alól kivételt képezett az ingusföldi Nazran, ahol a lakosság 72,69%-a az ingus közösség közül került ki, és csupán a 18,01% vallotta magát orosznak. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy Nazran lakossága 1959-ben csak 6 394 volt. Az 1970-es évekhez kötődően a vizsgált térségben elkezdődött az orosz etnikum fogyása, és az ezzel párhuzamosan megindult, illetve folytatódott a helyi többségi nemzetek etnikai konszolidációja.

Szerző: Megyesi Zoltán

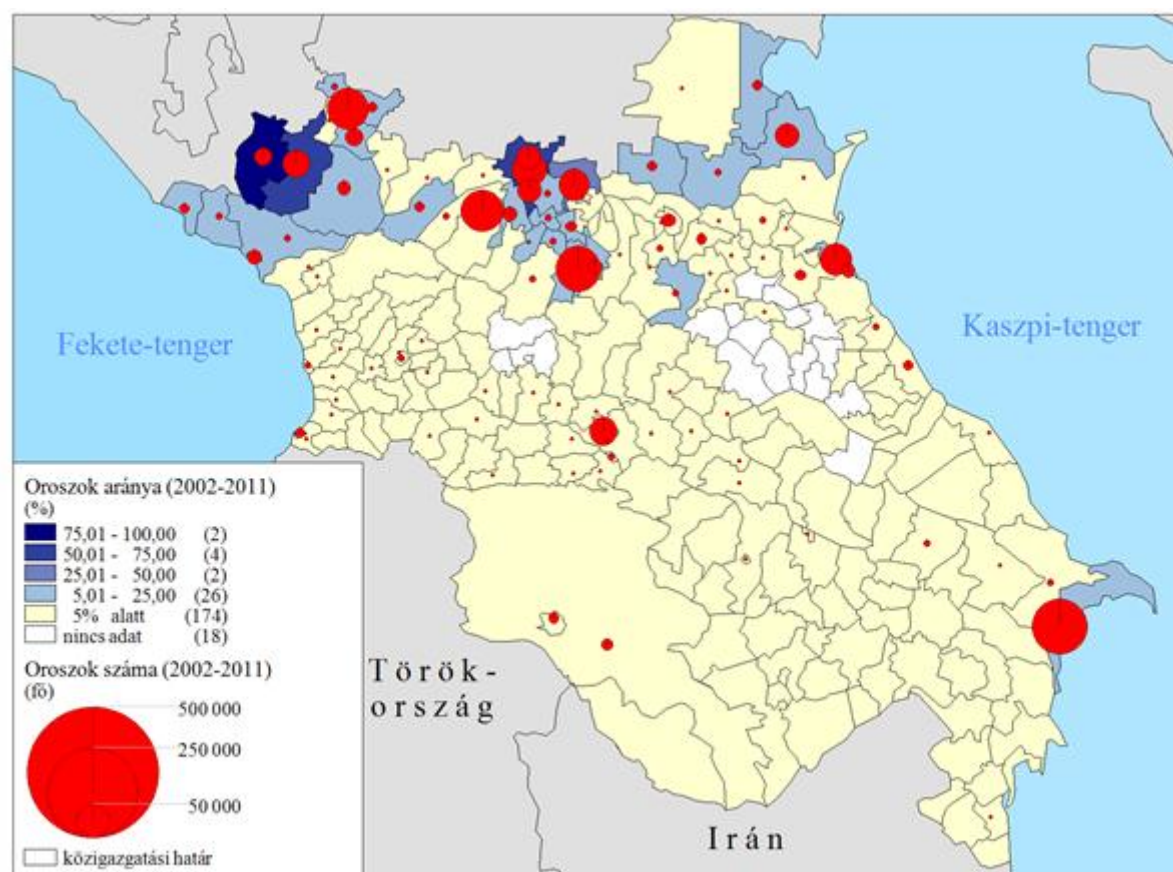
Kartográfia: Megyesi Zoltán

Forrás: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru>

11. ábra: Az oroszok aránya és száma az egyes rajonokban 1979/1989-ben

Ez azt eredményezte, hogy az oroszok aránya fokozatosan csökkent. 1959-hez képest 1989-re 9-ről 3-ra csökkent azon rajonok száma, ahol az oroszok 75% fölötti többségben voltak, 12-ről 5-re, ahol 50% fölötti többséget alkottak (11. ábra). 1989-ben a nem oroszok aránya Mahacskalában (337 427) már 79,62%-ra növekedett. Groznij (397 258) lakosságának 30,35%-a (121 350) már csecsennek, Vlagyikavkaznak (314 372) 46,31%-a (145 593) pedig oszétnek vallotta magát. Ugyanakkor Groznij népességének még mindig több mint a fele, 210 341 fő (52,95%) orosz nemzetiségű volt, illetve Vlagyikavkaz is jelentős 112 019 fős (35,63%) orosz közösséggel rendelkezett (8., 11. ábra). Az oroszok etnikai túlsúlya Nalcsikikban is mérséklődött. A 1989-es census szerinti 247 216 fős lakosságnak már 34,31%-a (84 832) kabardnak, illetve 10,24%-a (25 321) balkárnak vallotta magát, de 41,36%-os (102 237) részesedésével továbbra is az oroszok voltak relatív többségben (8., 11. ábra). Ugyanakkor, bár növekedett az orosz lakosság száma (76 124), etnikai részaránya (67,78%) csökkent Cserkeszkben (112 307) (11. ábra), bár a város lakosságának továbbra is csak 7,76%-a (8 720) volt karacsáj, illetve 8,98%-a (10 087) cserkesz (8. ábra).

Szerző: Megyesi Zoltán

Kartográfia: Megyesi Zoltán

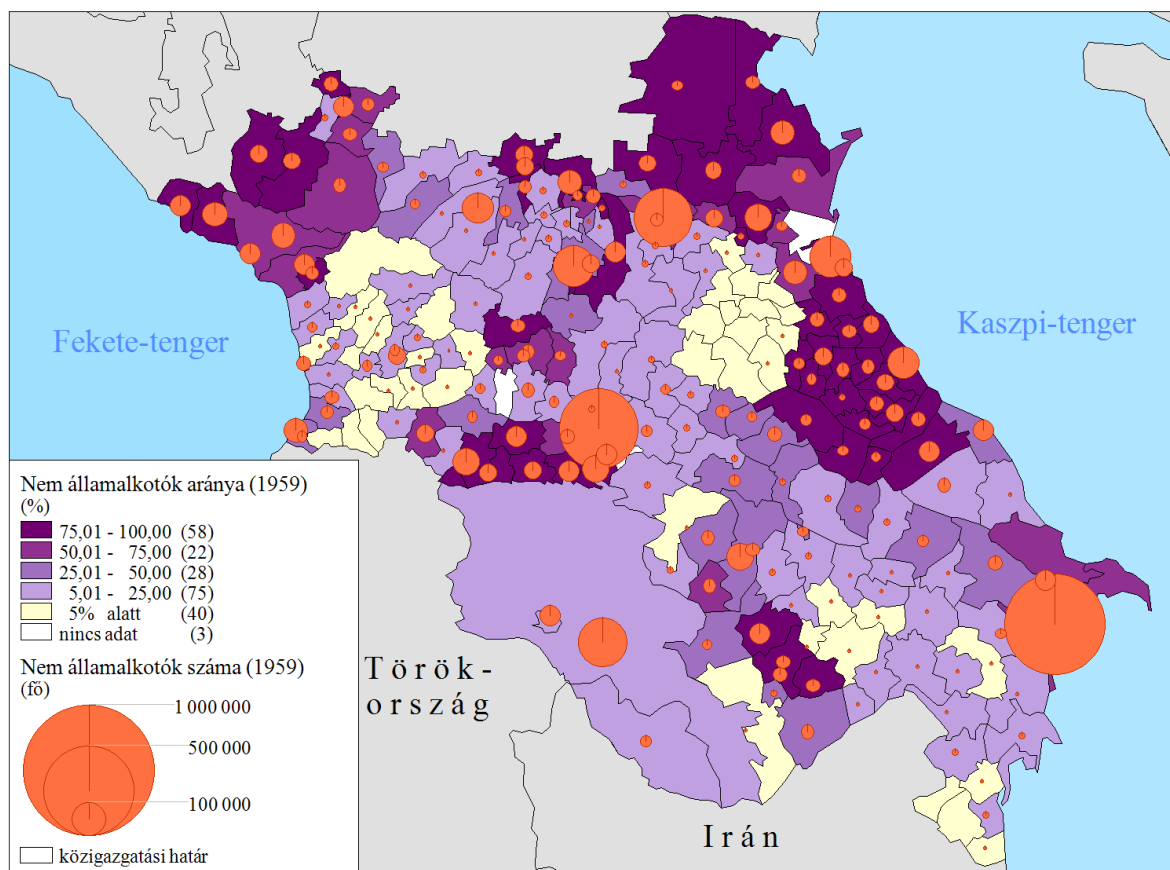
Forrás: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru>; <http://www.pop-stat.mashke.org/>

12. ábra: Az oroszok aránya és száma az egyes rajonokban 2002/2011-ben

Az átmenetet követően az 1990-es évek konfliktusai az orosz lakosság drasztikus elvándorlását eredményezték. Az életszínvonal látványos romlása, az orosz társadalom demográfiai összeomlásának veszélye, mellyel szemben a muszlim népesség természetes szaporodása jóval pozitív érték fölött van azt eredményezte, hogy az oroszok jelentősen visszaszorultak a térségben. A legújabb censusok szerint 75% fölötti orosz etnikai aránnyal mindössze két rajon, 50% fölött négy és 25% fölött is csak két rajon rendelkezett (12. ábra). A legújabb népszámlálás során az elemezett városok még továbbra is jelentős lélekszámú orosz közösséggel rendelkeztek, de az etnikai többséget már elsősorban a tagköztársaságok névadó etnikai csoportjai alkották. 2010-ben Mahacskala (696 885) lakosságának már csak 5,40%-a (37 641) volt orosz. Groznij (271 573) az első csecsen háború következményeként lényegében elvesztette orosz lakosságát (8961 fő, 3,30%) (9., 12. ábra), mellyel a csecsen közösség abszolút többségbe került (254 558, 93,73%). Elhanyagolható a fél évszázad alatt 93 335 főre növekedett ingusföldi Nazran lakosságának orosz közössége (254 fő, 0,82%) is. 2010-ben a legnépesebb ciszkaukázusi orosz lakosság Vlagyikavkazban (330 148) került regisztrálásra

(9., 12. ábra), ám 80 945 fővel az időközben 209 604 főre (63,49%) „duzzadt” oszétok mellett csak a 24,52%-kal részesedtek a város etnikai megoszlásában. Vesztek súlyukból az oroszok Nalcsikban is. Kabard- és Balkárföld fővárosának 264 904 fős lakosságából már csak 69 904 fő volt orosz (26,39%), miközben a tagköztársaságban államalkotó kabardok 126 914 főre növekedett népességének köszönhetően relatív többségbe kerültek (47,91%) (9. ábra). A hagyományosan legmagasabb arányú orosz közösséggel rendelkező Cserkeszk a negatív orosz demográfiai folyamatok ellenére is megmaradt relatíve orosz lakosságú településnek. Ugyanakkor az oroszok etnikai súlya itt is csökkent. 116 244 főből valamivel több, mint a lakosság fele, 64 530-an (55,51%) vallották magukat orosz nemzetiségűnek. A tagköztársaság államalkotó karacsáj-cserkesz közösség lélekszáma nőtt ugyan, de továbbra is csekélynek tekinthető kisebbséget alkotnak a városban (16011, 13,77%; 14 672, 12,62%).

A fejezetben említett folyamatok tetten érhetők az egyes rajonok/közigazgatási egységek szintjén vizsgálódva is. A vizsgált időszak alatt a korábban abszolút többségű kisebbségi területek fokozatosan „felhígultak”. 1959-ben 80 egységben voltak a nem államalkotók (ez alatt értendő milyen olyan csoport, aki nem névadója a politikai egységnek (az elemzés során Dagesztán esetében a legnépesebb avar közösségen kívüliek)) legalább 50%-nál magasabb arányban, melyből 58 egységben 75%-os részesedés fölött kerültek regisztrálásra (13. ábra). 1989-re ez a szám 65-ra csökkent, melyből már csak 44-ben érték el a nem államalkotók 75%-nál magasabb részarányt. (14. ábra). Ezzel párhuzamosan az 50%-nál alacsonyabb nemzetiségi lakossággal rendelkező rajonok 143-ról 1989-re 169-re növekedtek (14. ábra). Ebből is leginkább a 25% alatti nem államalkotó népességgel rendelkező rajonok száma növekedett jelentősen, az 1959-es 115-ről 1989-re 134-re, melyből már 72 rajon 5% alatti, voltaképpen jelentéktelen számú kisebbségi közösséggel rendelkezett (14. ábra). Az átmenetet követően a kisebbségi csoportok részesedésének további csökkenéséről beszélhetünk. A legújabb adatok szerint 165 egységben volt a nem államalkotó lakosságnak 50% alatti részesedése, ám ebből már 100 egységben arányuk nem érte el az 5%-ot sem (15. ábra). Ez azt jelenti, hogy fél évszázad alatt 40-ről két és fél szeresére változott azon rajonok száma, amelyek már nem rendelkeztek jelentős nemzetiségi lakossággal. 50%-nál magasabb nem államalkotó népességgel 57 rajon rendelkezett. Ellenben a 75%-nál magasabb aránnyal rendelkező rajonok száma 47-re növekedett (15. ábra). Ennek az általános folyamatokkal ellentétes változásnak legfőbbképp az egyes kisebbségi csoportok, a többségi nemzetiségek felől érkező erőteljes demográfiai, politikai nyomásra adott erőszakos válaszában kereshetjük.

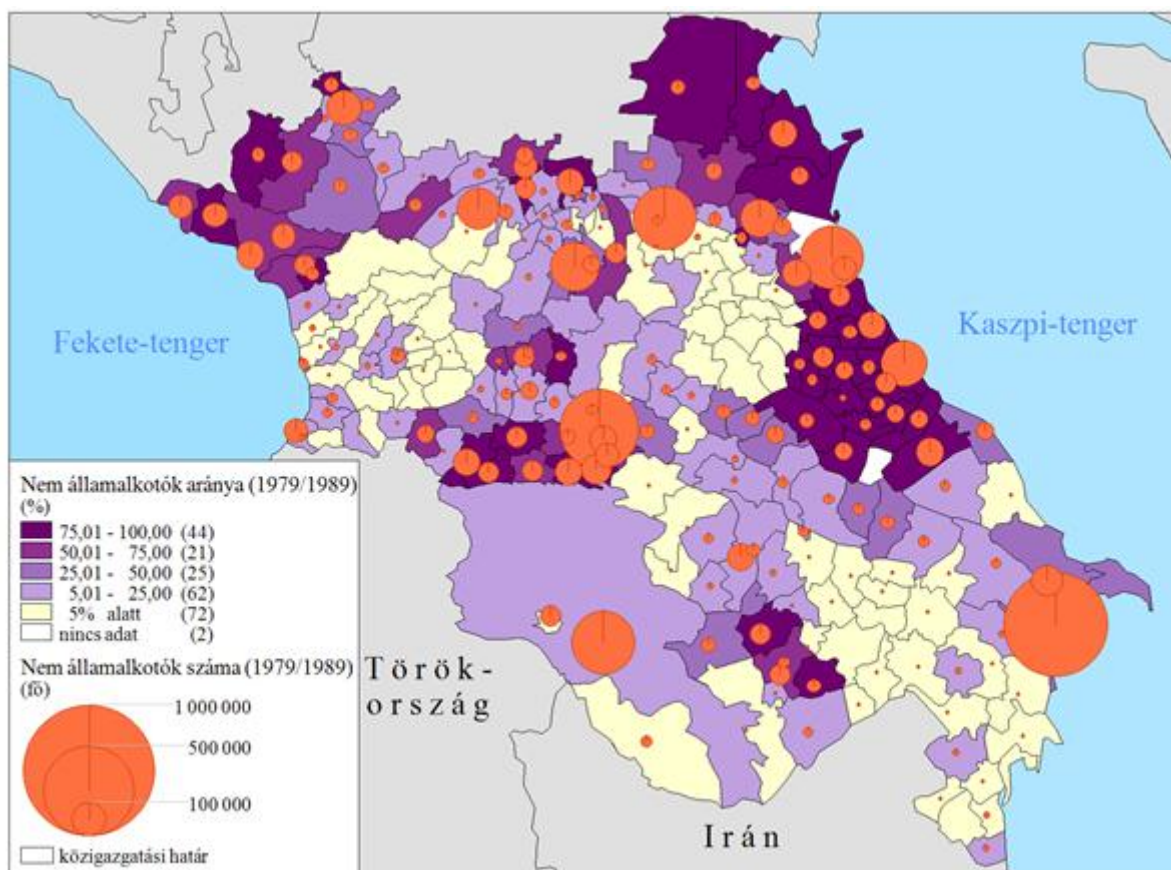

Szerző: Megyesi Zoltán

Kartográfia: Megyesi Zoltán

Forrás: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru>

13. ábra: A nem államalkotók aránya és száma az egyes rajonokban 1959-ben

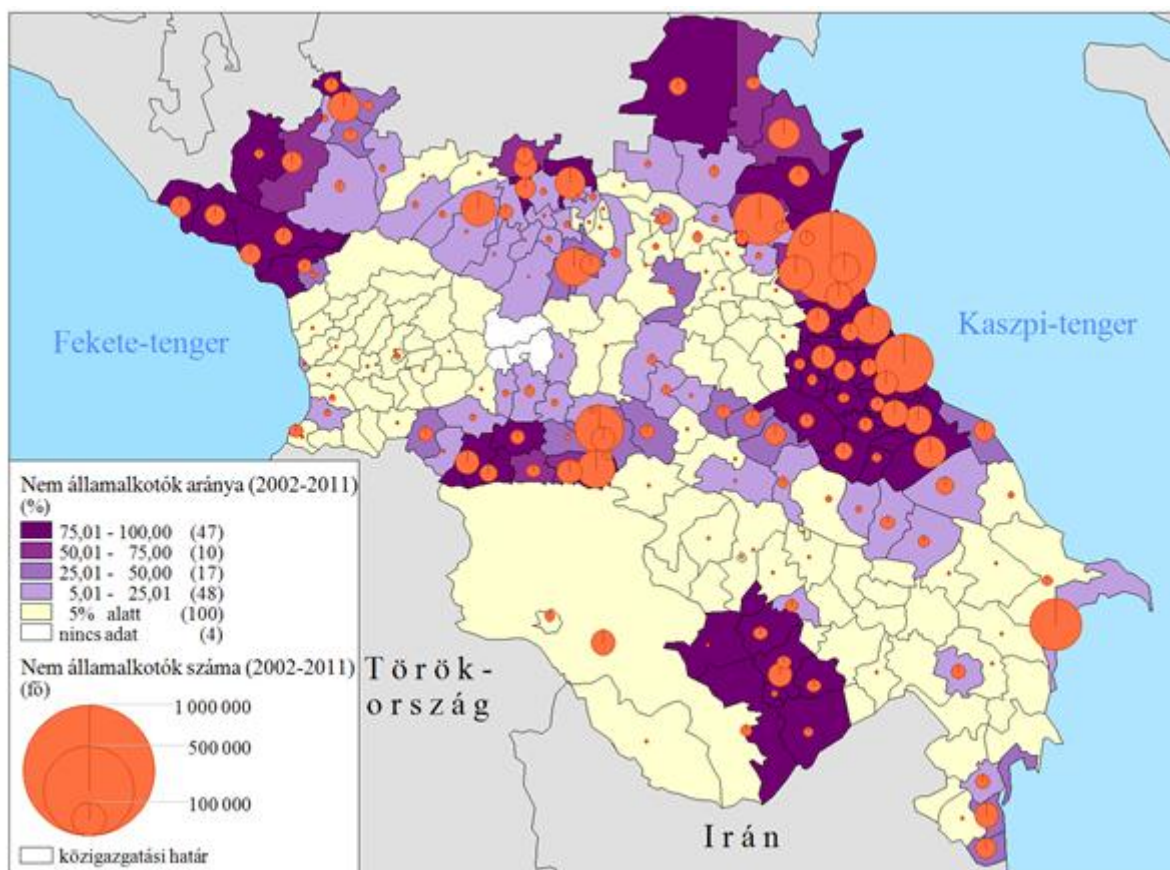

Szerző: Megyesi Zoltán

Kartográfia: Megyesi Zoltán

Forrás: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru>

14. ábra: A nem államalkotók aránya és száma az egyes rajonokban 1979/1989-ben

Szerző: Megyesi Zoltán

Kartográfia: Megyesi Zoltán

Forrás: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/>; <http://www.pop-stat.mashke.org/>

15. ábra: A nem államalkotók aránya és száma az egyes rajonokban 2002/2011-ben

9. Etnikai konfliktusok és hatásaik

Ahhoz, hogy az átmenetet követő időszakban a térséget sújtó súlyos konfliktusok okait megnevezzük, érdemes a cári és a szovjet időkig visszatekinteni. A XIX. század folyamán három, egymással összefüggő fejlődési folyamat (a cári hatalom szigorodása, a piac és a termelés kapitalista viszonyainak kialakulása, a világ nemzeti értelmiségeinek megjelenése) megindította a Kaukázus-vidék etno-vallási közösségeinek hosszas átalakulását politikailag tudatosabb és szervezettebb nemzetekké (Suny, R. 1993). A cárizmus lerombolta a grúz fejedelemségek közötti határokat, egységes jogi rendszerbe terelte és uniform törvényeket, illetve adózási rendszert vezetett be a muszlim népesség körében.

A Szovjetunió nemcsak föderatív volt, legalábbis nevében és elméletileg, hanem etnikai-politikai egységek alapján szerveződött, melynek lényege egy sajátos országokon belüli közigazgatási beosztás rendszer, csúcán a tagköztársaságokkal, bennük pedig autonóm területek működtek. A főként etnikai alapon kialakított területek határai, szintjei azonban az

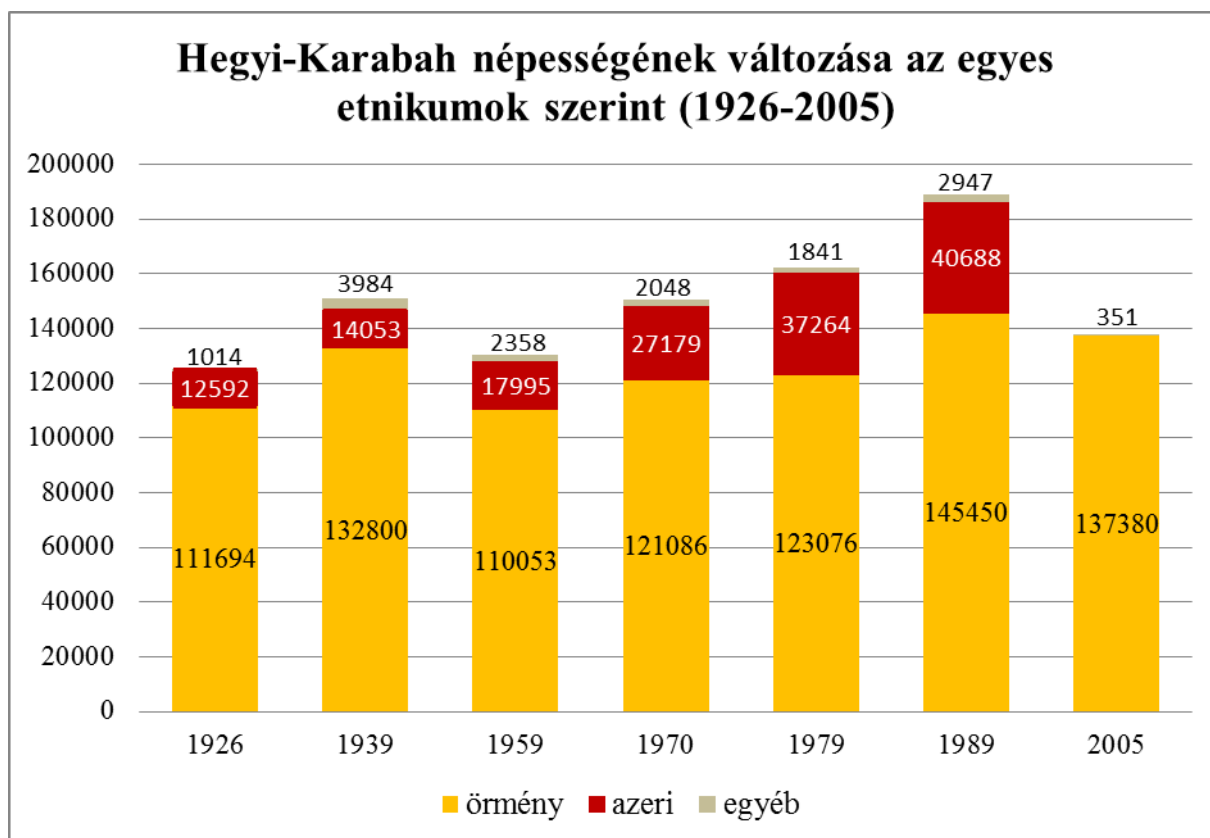
„Oszd meg és uralkodj” stratégia jegyében születtek (Bottlik Zs. 2013). Ez a területi konstrukció lényegében a Szovjetunió felbomlásáig érintetlen maradt, miközben az 1980-as évek végétől fontos színterévé vált a különböző elszakadási törekvéseknek (Sz. Bíró Z. 2008). Az új uralkodó ideológia ellenére a hagyományos birodalmi politika működött tovább (népek áttelepítése, területi cserék útján az ellentétek fenntartása, hűséges népek területi jutalmazása). A II. világháború egyik mellékszálaként 1943-44-ben áttelepítések sora zajlott a térségben. 1956-57-ben egyes kitelepített népek visszatelepülhettek, de a területcserék, telepítések következtében beállt helyzet nem változott, ezzel a későbbi konfliktusok tömkelegének magjait vetették el (Mező F. 2000). Bármilyen is volt a szovjet nemzetiségi politikai végső célja (a nemzeti kultúra háttérbe szorítása, kétnyelvűség, asszimiláció vagy a soknemzetiségű „szovjet nép” megteremtése), a Szovjetunió nem „olvasztótengely” volt, hanem új nemzetek inkubátora, és az adott etnikai nemzetek saját köztársaságaikhoz húztak (Suny, R. 1993). A köztársaságok nemzeti öntudatának fokozódása robbanó eleggyé állt össze azzal a növekvő aggodalommal, melyet a modernizáció, a mobilitás hatásai és a szovjet normáknak való megfelelés következményei váltottak ki. Miközben más szovjet köztársaságok joggal panaszkodhattak a demográfiai és a nyelvi russzifikáció és Kreml nyomasztó beavatkozásai miatt, addig a Kaukázus (különösképpen a Transzkaukázus) szokatlan mértékű kulturális és politikai autonómiát élvezett, mely az egyes köztársaságokat különböző mértékben érintette kedvezően, illetve kedvezőtlenül (Suny, R. 1993). Az 1980-as évek reformtörekvései, a peresztrojka kezdetére a területet erős etnikai maffiák uralták, melyek támogatták a helyi nacionalizmust. Ezzel párhuzamosan az egyes etnikai kisebbségek a fokozatos marginalizálódás és diszkrimináció sorsára jutottak a meghatározó, úgynevezett „tiszteletbeli” nemzetek részéről, amelyek működtették a köztársaságokat. Az államalkotók nemzeti vezetése, és értelmiségük megerősödése egyre fokozódó nyomást gyakorolt a köztársasági kisebbségekre: asszimilálódjanak vagy emigráljanak (Suny, R. 1993). A Transzkaukázus népeinek elégedetlensége az általuk megismert szovjet szocializmussal szemben 1988 telén robbant ki a nacionalizmus olyan erőteljes formájában, melyet a Szovjetunió az elmúlt 70 éves történetében nem ismert. A Baltikum nemzeti harcaitól eltérően, melyek főleg alkotmányosak és erőszakmentesek voltak, az 1980-as évek végének kaukázusi nacionalista tömegmozgalmai elsődlegesen nem oroszellenes küzdelmek voltak, hanem sokkal inkább a karabahi örmények és azeriek, illetve az abházok/dél-oszétok és grúzok közötti konfliktusok (Suny, R. 1993). Az alábbiakban azon konfliktusokat mutatom be, amelyek hatásaikban a legmélyebben változtatták meg a térség etnikai térszerkezetét.

9.1. Hegyi-Karabah

A ma de jure Azerbajdzsán területén lévő Karabah évszázadokon át a síkságon lakó muszlimok és a hegyen élő keresztények csatartere volt. Karabahot félig független örmény hercegek irányították, de amikor az Orosz Birodalom annektálta, adminisztratíván a gazdagabb keleti mezőgazdasági területekhez csatolták. A forradalom után a bolsevikok Karabahot az örményeknek ígérték, de Örményország viszonylagos szegénysége, az olajban gazdag Azerbajdzsán relatív gazdagsága együttesen azt eredményezték, hogy Hegyi-Karabah Autonóm Terület Azerbajdzsánon belül alakult meg. Ugyanakkor egy másik területet, Nahicsevánt, mely ugyancsak nagyszámú örmény kisebbséggel rendelkezett, és Azerbajdzsántól örmény területek vágták el, autonóm köztársasággá nyilvánították Azerbajdzsánon belül (ez a titulus magasabb rendű, mint az autonóm terület) (Suny, R. 1993).

1926 és 1989 között az autonóm terület lakossága körülbelül másfél szeresére, 125 300 főről 189 085 főre növekedett. Ezen belül az örmények száma 111 694-ről 145 450-re nőtt, de azzal hogy a fennmaradó lakosságszám növekedésből a lélekszámukat közel megnégyszerező azeriek részesedtek, 1989-re az örmények aránya Karabahban az 1926-os 89,16%-ról 76,92%-ra csökkent (16. ábra). A helyi örmények, az anyaországban lakó honfitársaik egyetértésével, azzal vádolták az azeri kormányt, hogy szándékosan nem fejleszti a területet, és bátorítja az örményeket a kivándorlásra. Karabahban és Örményországban időről időre aktivisták agitáltak amellett, hogy Karabah csatlakozzék az anyaországhoz, de a központi szovjet kormány ismételten mindannyiszor elutasította. 1988. február 13.-án a karabahi örmények hirtelen és váratlanul tüntetéssorozatokat kezdtek annak érdekében, hogy csatlakozzanak Örményországhoz. A rákövetkező napon ezrek vonultak az utcára Jerevánban, hogy Karabahot támogassák. Amikor híre járt, hogy egy azerit megöltek Karabah közelében, fiatal azeriek özönlöttek el Szumqait utcáit, és örményekre támadtak. Mielőtt a fegyveres erők meg tudták fékezni a zendülést, 31 ember már meghalt és százakat bántalmaztak. Az alkalmi kommentárok korábban soha nem tapasztalt készséggel demonizálták az iszlám erejét, és az Európa peremén folyó értelmetlen, sötét küzdelemben a „törzsi konfliktusok”, a „vallásháború”, a muszlimok és a keresztények közti „ősi gyűlölet” iskolapéldáját látták. Így tehát kezdetektől fogva a karabahi konfliktus sokrétű probléma volt: részben különböző vallásos és kulturális hagyományokhoz való ragaszkodás, részben pedig az örmények és azeriek egyenlőtlen szociális és politikai fejlődése motiválta (Suny, R. 1993). Mindkét nemzet történelmi előzményekre hivatkozva tartott igényt a területre, így annak lehetősége, hogy Karabah békésen Örményország része legyen zátonyra futott, mivel mindkét fél álláspontja

megmerevedett. A beláthatatlan etnikai-politikai krízis fenyegetésében az örmények tízezrével kezdtek Azerbajdzsánból, az azeriek pedig Örményországból menekülni retorzióktól tartva. Utóbbi hontalanná váló menekültek alkották azt a tömeget, mely 1990 januárjában, Bakuban az örményekre támadt. 1991-ben Karabah kikiáltotta függetlenségét. Válaszul az azeri hatóságok megszüntették autonómiáját és csapatokat vezényeltek a területre. A kirobbant fegyveres konfliktus hatásai messze túlmutattak Karabah határain. 200 ezer örmény Azerbajdzsánból Örményországba menekült. 185 ezer örményországi azeri, és 11 ezer muszlim kurd, illetve a karabahi azeriek kénytelenek volt az anyaországba emigrálni. Továbbá 500-600 ezer azerit elűdöztek otthonából a Karabahhoz szomszédos területekről. Az áldozatok számát 15 és 25 ezer közöttire becsülik (Hezig, E. 1999). A véres konfliktus hatására Hegyi-Karabahot Örményországgal összekötő kashataghi/lacsini korridor drasztikus lakosságszám veszteséget volt kénytelen elkönyvelni. Az azeri lakosság elmenekülésével az érintett terület etnikailag homogén örménnyé vált (7.-, 16. ábra). Az 1994-ben kötött tűzszünet Azerbajdzsán területének 15%-át hagyta örmény megszállás alatt, hivatalos békeszerződés nem született, a menekültek pedig azóta sem térhettek vissza otthonaikba.

Szerző: Megyesi Zoltán

Forrás: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnkarabax.html>

16. ábra: Hegyi-Karabah népességének változása az egyes etnikai csoportok szerint 1926 és 2005 között

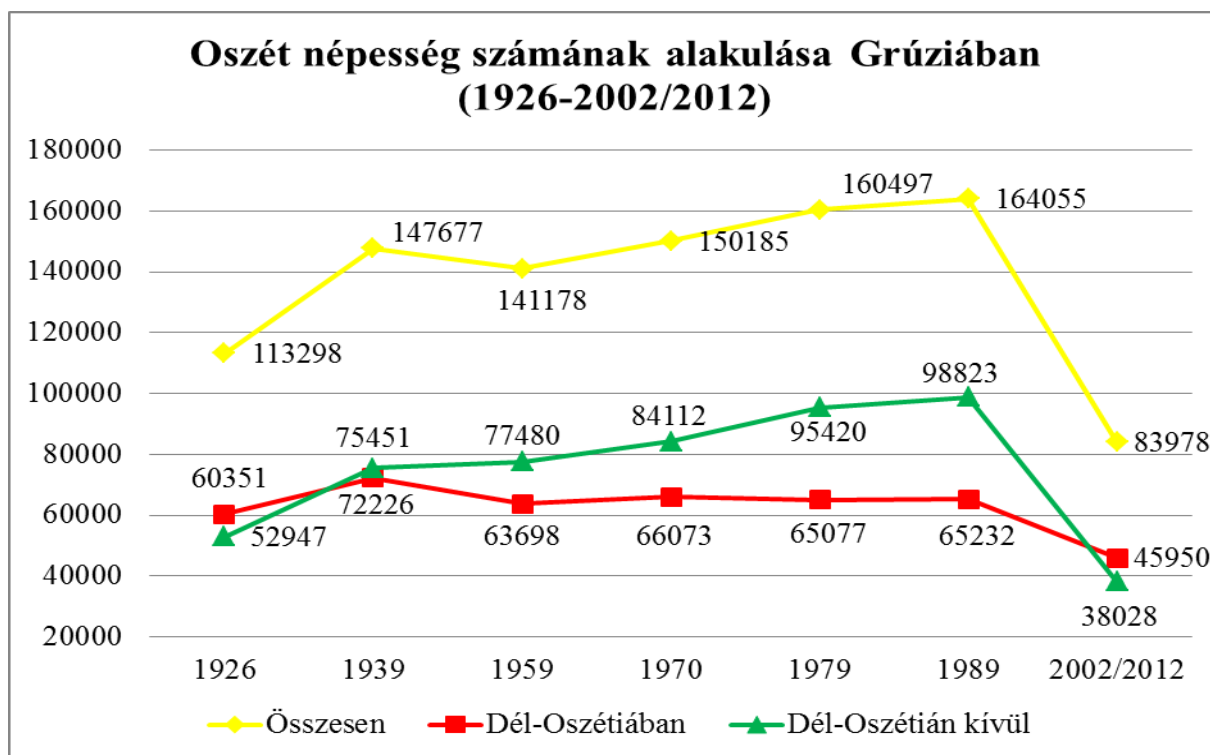
9.2. Grúzia és a szakadár tartományok: Dél-Oszétia és Abházia

A modern Grúzia határai 1936-ban jöttek létre, amikor az egységes Kaukázuson Túli Szovjet Szocialista Köztársaságot három önálló tagköztársaságra bontották szét. Grúzia két autonóm köztársaságot, az abház és az adzsárt (utóbbi volt a Szovjetunió egyetlen vallási alapú ilyen magas ranggal rendelkező szubjektuma), és egy autonóm területet, a dél-oszétot foglalta magába. Ezzel a területi konstrukcióval az egykori Szovjetunióban Oroszország után a Grúz Tagköztársaságban alakítottak ki a legnagyobb számú autonóm területet. Nem véletlen, hogy az orosz „másként gondolkodók” már az 1970-es évektől előszeretettel emlegették Grúziát „kis birodalomként” (Sz. Bíró Z. 2008). Az 1980-as évek végén a szovjet szövetségi központtól függetlenedni akaró grúz ellenzék (elsősorban az oroszokkal és Oroszországgal szemben) előszeretettel hangoztatta a „Grúzia a grúzoké” szlogent, mely rövid idő alatt megtette hatását. A teljes népesség közel 30%-át kitevő kisebbségi csoportok a korábbinál is bizalmatlanabbá váltak a grúzokkal szemben, és különböző formákban elindultak a központi hatalommal szembeni engedetlenség útján. Aligha csodálható, hogy az addig autonómiával rendelkező tartományok nem egyszerűen bizalmatlanná váltak a központi grúz hatalommal szemben, hanem szabályosan elkezdtek menekülni felügyelete alól (Sz. Bíró Z. 2008). A Szovjetunió összeomlásával járó káoszt követően a korábbi szovjet külügyminiszter, Servarnadze grúz elnök kezdetben megpróbált óvatosan fellépni, de már visszatérésének elején súlyos hibát vétett: elfogadta politikai környezetének tervét Abházia fegyveres visszavételére. A grúz nacionalisták ezzel párhuzamosan Dél-Oszétiában is frontot nyitottak. A kísérlet, többek között, mert a szakadár területek a háttérből évezték Oroszország támogatását, és mert a muszlim abházok számíthattak az Észak-Kaukázus szunnita muszlimjaiból szervezett szabadcsapatok segítségére, súlyos kudarcba fulladt. Ráadásul a háború, illetve annak kölcsönösen elkövetett borzalmai hosszú távra megpecsételték a grúzok és szakadár területek viszonyát (Sz. Bíró Z. 2008).

Az iráni nyelvet beszélő oszétok a kaukázusi nyelvű grúzokkal azonos vallású, ortodox keresztény népcsoportként a XX. század előtt lényegében soha nem alkottak önálló állami entitást, így a dél-oszétok a grúz államiság fennállása alatt mindvégig annak keretei között éltek. 1989-ben a grúziai oszétok száma 164 055 fő volt, mellyel Grúzia lakosságából kevesebb, mint 3%-kal részesedtek. Közülük mindössze 65 232 fő lakhelye esett az autonóm területükön belülre, jelentős grúz lakossággal keveredve (8. ábra). A fennmaradó 98 823 fő közel egyharmada, 33 157 fő Tbiliszi-ben, újabb harmaduk, pontosabban 32 052 fő pedig a Dél-Oszétiával délen szomszédos Felső-Kartli régióban került regisztrálásra. A maradék oszét

népesség etnikai törzsterületükkel szomszédos tágabb térségében szórványként jelent meg (8. ábra). Az oszétok tömeges elvándorlása Grúziából már a 80-as évek végétől megkezdődött a grúz nacionalista politika által gerjesztett konfliktusok következtében. Grúzia különböző régióiban élő oszétokat vagy kényszerrel kitelepítették, vagy olyan körülményeket teremtettek számukra, hogy végül a lakóhelyük elhagyására kényszerüljenek. Minden oszét falu lakosságának 10–50%-a elvándorolt a 90-es évek során, legtöbbjük Észak-Oszétiában telepedett le (Sordia, G. 2010). Az oszétok elvándorlása azóta is folytatódott, ez látszik abban is, hogy a 2002-es népszámlálás óta is jelentősen csökkent a számuk. A 2002-es népszámlálási adatok szerint Dél-Oszétia területén kívül az oszétok száma már csak 38 028 fő volt. Tizenhárom év alatt számuk harmadára, mintegy 60 ezer fővel csökkent (17. ábra). Giorgi Sordia vizsgálatából kitűnik, hogy a 2002-es népszámlálás egyes esetekben nem tükrözi a valós demográfiai képet. Az alábbi bekezdés erejéig az ő tanulmányából idézek: *„Számos faluban az oszétok számát alábecsülték. Azonban nem szabad azt gondolnunk, hogy az oszétok számának alulbecslése direkt politikai szándék lett volna. Felső-Kartli régióban élő oszétok túlnyomó többségének neve grúz végződésű és ez okot adhatott arra, hogy a népszámlálási kérdőíveken grúzként jegyezzék fel őket, ráadásul a kulturális asszimiláció miatt az oszétok jelentős részének úgy tűnik, nem sérelmes, hogy grúzként tartsák nyilván őket. A szovjet időszak óta az oszétok általában más etnikai csoportoknál is jobban integrálódtak a grúz társadalomba. Amennyiben a társadalmi integráció meghatározó feltételeiként a grúz nyelvismeret, a vegyes házasságokat és a grúzokkal való kapcsolatok gyakoriságát vesszük alapul, akkor az integráció szintje az oszétok körében egyaránt magas volt a korábbi dél-oszét autonóm régióban és Grúzia más régióiban is. (...) Egyes körzetekben az integráció olyan mértékű, hogy már nyelvi és etnikai asszimilációs folyamatok fedezhetők fel. Azonban ebben a tekintetben a kép körzetenként változik. A magas fokú integrációra, néhány esetben asszimilációra, valószínűleg a grúz lakossággal való közvetlen együttélés miatta találhatunk példát Felső-Kartliban, a legnagyobb oszét lakossággal rendelkező régióban. Az oszét nyelvtudás, amely kulcselem az oszétok önmeghatározásában, ma már leginkább csak az idősebb korosztálynál található meg, akik egyaránt beszélnek grúzul és oszétul. Az esetek többségében a fiatalabb generációk ugyancsak értenek oszétul, de az egymás közti kommunikációban is a grúzt részesítik előnyben. Mindazonáltal ebben fálvanként eltérések figyelhetők meg. Az oszét nyelv, talán nem meglepő módon, összehasonlításképpen jobban megőrződik Felső-Kartli észak-keleti, Dél-Oszétiával határos részén. Meg kell jegyezni, hogy számos faluban, ahol az oszét identitás jellemzői már teljesen kivesztek, az oszét ősök tudatát máig őrzik. Ezeket a falusiakat ráadásul a szomszédságban*

élő grúzok és más népcsoportok tagjai is oszétként tarják számon, bár amennyire a jelenlegi integrációs/asszimilációs folyamat folytatódik, hamarosan a Felső-Kartli régió teljes oszét lakossága elveszti megkülönböztető oszét identitását. Az oszét nyelvhasználat látványos hanyatlása mellett az a tendencia is megfigyelhető, hogy az oszét családneveket grúzokra váltják fel, amely folyamat már a szovjet időkben elindult, de a 90-es évek elején gyorsul felt. Amíg a szovjet időszakban ez a folyamat leginkább békés és önkéntes volt, addig a 90-es években, a nacionalista politikai fordulatot követően, erőszakosabb intézkedések születtek annak bátorítására, hogy az oszét családneveket grúzra cseréljék le. Ma Felső-Kartli minden körzetében az ott élő oszétok abszolút többségének grúz végződésű (-svili,-dze-uri) családneve van. (...) Számos oszét faluban olyan mély a grúz kulturális környezetbe való integráció vagy asszimiláció, hogy még az oszét nyelv megőrzésének igénye sem jelenik meg az oszét közösségekben.” (Sordia, G. 2010. 128-131 o.) Az Orosz Külügyminisztérium honlapja szerint végzett lakosság összeírás alapján Dél-Oszétia lakossága 2012-ben 51 572 fő volt. Az 1989-ben regisztrált 98 527 főhöz képest ez azt jelenti, hogy az átmenetet követő konfliktus és a 2008-as grúz- oszét- orosz háború következtében a régió csaknem elvesztette lakossága felét (17. ábra). 89,1%-kal, azaz 45 950 fővel részesednek az oszétok, és 8,9%-kal, azaz 4 559 fővel a grúzok, mellyel közösségük 1989-hez képest mintegy hatodára zsugorodott.

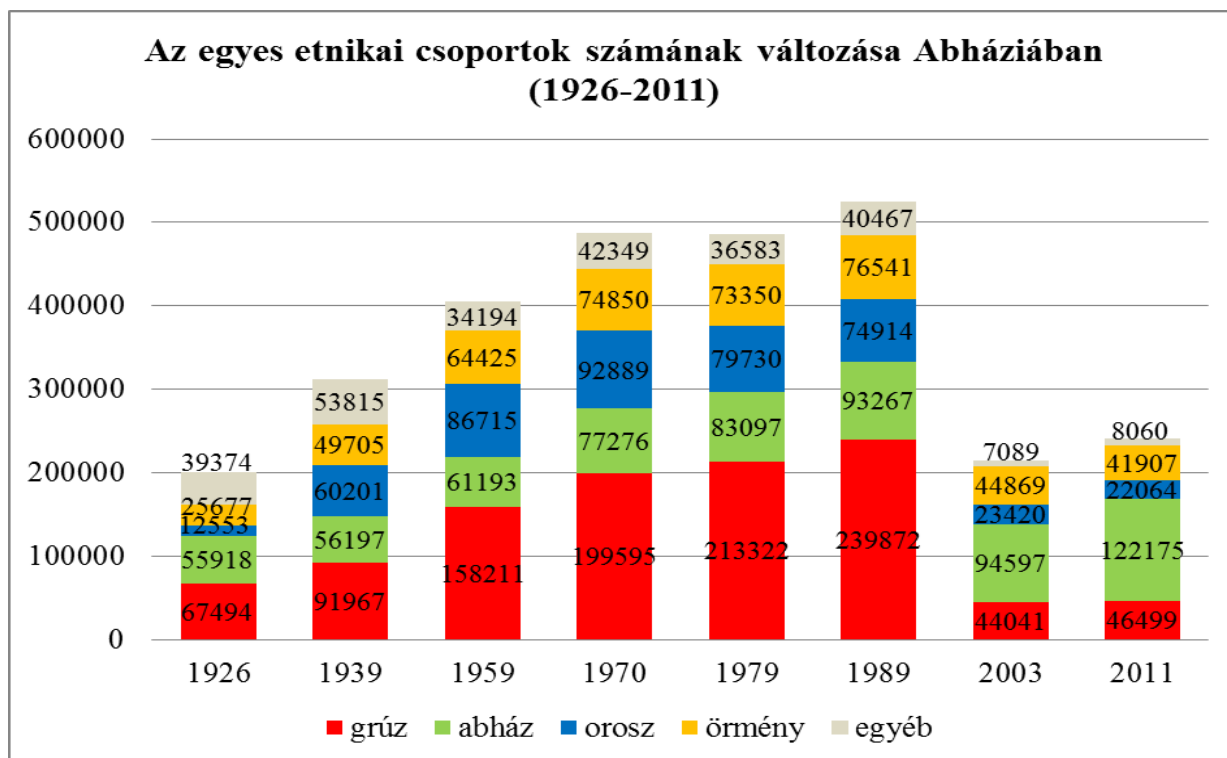

Szerző: Megyesi Zoltán

Forrás: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/>; <http://www.pop-stat.mashke.org/>

17. ábra: Oszét népesség számának alakulása Grúziában 1926 és 2002/2012 között

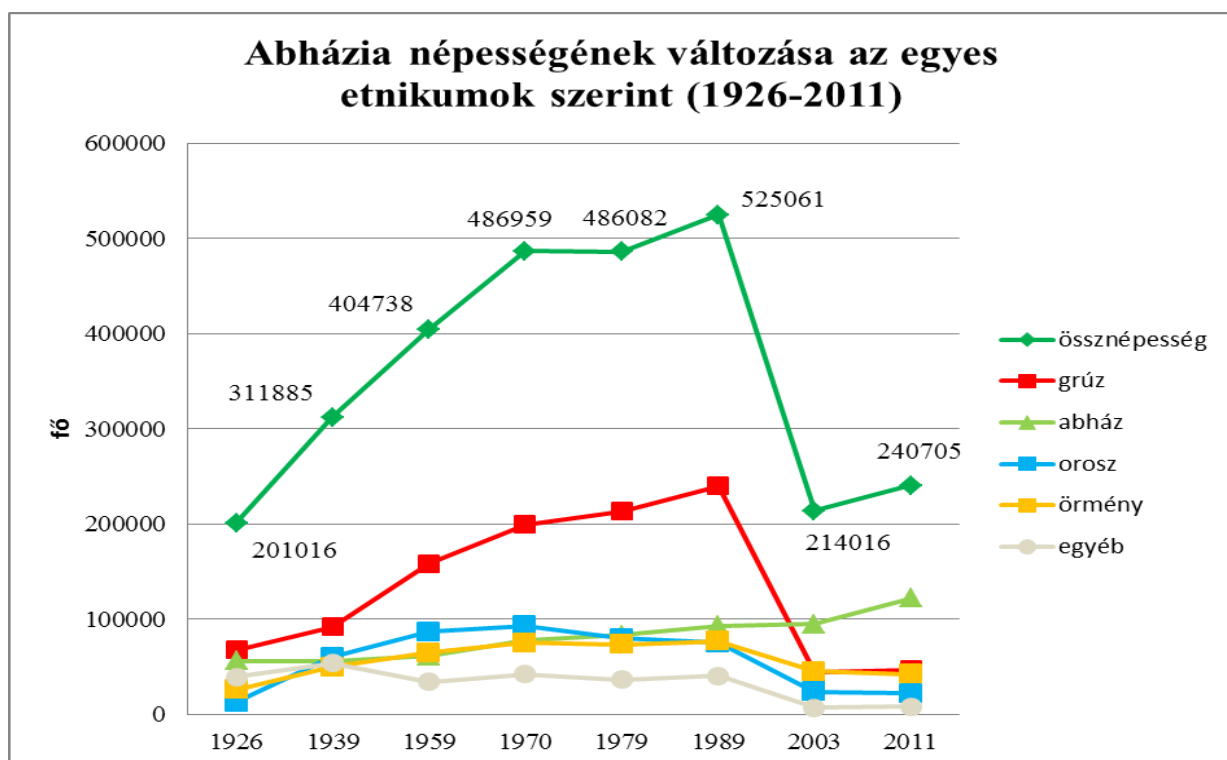
A Grúzia területének körülbelül 12,5%-át kitevő Abházia kiterjedését tekintve kétszer akkora, mint Dél-Oszétia vagy Hegyi-Karabah. Lakossága 1989-ben 525 061 fő volt, ami több mint háromszorosa Karabahénak és ötszöröse Dél-Oszétiának. Abházia stratégiai jelentősége is túlmutat az eddig tárgyalt két területtől. Grúzia Oroszország felé tartó egyetlen vasútvonala és fontos közútja is a területen halad át, továbbá Grúzia tengerpartjának felét Abházia foglalja magába, ezen felül pedig gazdag mezőgazdasági és ásványi vagyonnal, illetve a legkedvezőbb idegenforgalmi lehetőségekkel is ez a terület rendelkezik Grúzián belül (Herzig, E. 1999). Mindezek mellett az abház etnikum 1989-ben Grúzia lakosságának mindössze 1,77%-át tette ki. Maga az abház etnikum 98%-a Abháziához köthető, de saját köztársaságán belül 1989-ben részesedése még a 20%-ot sem érte el. Abházia a vizsgált konfliktuszónák közül a legheterogénebb etnikai térszerkezettel rendelkezik, melynek gyökerei a múltba nyúlnak vissza. A XIX. század folyamán, amikor az orosz hadsereg felszámolta a muszlim ellenállást az Észak-Kaukázusban, és a cserkesz nép többségét kiirtotta vagy száműzetésbe kényszerítette, a muszlim abházok jelentős része is követte őket ezen az úton. Ez viszont az 1870-es években Abházia részleges elnéptelenedéséhez vezetett, a területre pedig az orosz kormányzat támogatásával nagyszámú keresztény telepés érkezett (Horváth Cs. 2011). Az abházokon és a grúzokon túl oroszok és örmények is jelentős számban és közel azonos arányban voltak és vannak jelen napjainkban is a területen. Emellett számos egyéb etnikum, például görögök és ukránok, sőt észtek is, a szovjetkorszak alatt több ezres közösségekben reprezentálták magukat a színes etnikai kavalkádban (18. ábra). Abházia 1931-ben került a modern Grúziához, mint autonóm tagköztársaság. A grúzok száma 1926 és 1989 között, gyakran a nekik kedvező központi szovjethatalom hathatós segítségével, közel megnégyszereződött, 67 494-ről 239 872 főre növekedett, ezzel jelentősen a saját oldala felé billentve az etnikai arányokat (18. ábra). Ezzel szemben az abház etnikum lélekszáma a Szovjetunió 70 éve alatt 55 918 főről „csak” 93 267-re növekedett (18. ábra). Grúzok felől érkező erős demográfiai és kulturális nyomás kiélezte az ellentétet a fennmaradásukat féltő abházok és a többségi grúzok között, mely végül az átmentet követően fegyveres konfliktusba torkollott. Az etnikai tisztogatásoktól sem mentes összecsapás, becslések szerint 4000-8000 áldozatot követelt, nem beszélve a súlyos gazdasági kárról és a harcok elől elmenekült lakosságról (Herzig, E. 1999). 1992-1993-ban zajló, 14 hónapos háborút követően a relatíve grúz többségű tartomány szinte teljes egészében elvesztette grúz népességét (18., 19. ábra). A konfliktus következtében Abházia lakossága mintegy 300 ezer fővel csökkent, össznépessége a 2003-as abház census szerint 214 016 főre zsugorodott (19. ábra).

Szerző: Megyesi Zoltán

Forrás: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnabkhazia.html>

18. ábra: Az egyes etnikai csoportok számának változása 1926 és 2011 között Abháziában

Szerző: Megyesi Zoltán

Forrás: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnabkhazia.html>

19. ábra: Abházia egyes etnikai közösségeinek változása 1926 és 2011 között

9.3. Konfliktusok az Észak-Kaukázusban

Az Észak-Kaukázus Oroszország geopolitikailag „gyenge pontjának” tekinthető. A terület társadalmát instabilitás, súlyos társadalmi feszültségek és veszélyes konfliktusok jellemzik. Gazdaságilag súlyos probléma a népesség vásárlóerejének csökkenése, a munkanélküliség magas aránya, és a túlnépesedés, amely különösen a kedvezőtlen természeti adottságú területek falvait sújtja. A gazdasági nehézségeket tetézik a már-már tradicionális belső, vallási és civilizációs ellentétek (elsősorban az oroszokkal és az oszétokkal szemben), és a vallási szélsőség terjedése (elsősorban a vahabizmus erősödése). Továbbá a háborús menekültek is, mint gazdasági és politikai destabilizációs tényezőként jelennek meg. Ilyen szempontból a területre úgyis tekinthetünk, mint Oroszország „lágy alteste” (Winston Churchill illetve a Balkán-félszigetet ezzel a kifejezéssel) (Mező F. 2000).

Ha osztályozni szeretnénk a helyi konfliktusokat, három típust különböztethetünk meg (O'Loughlin, J.; Witmer, F. D. W. 2011). Az első és egyben talán a legismertebb és messze a legtöbb áldozattal járó, a csecsen szeparatizmusból kipattanó két orosz-csecsen háború. Maga Csecsenföld számít a legfőbb oroszellenes erőközpontnak a területen. A csecsen nép önmeghatározásában fontos helyet foglal el a XIX. században vívott háború a „gonosz” Orosz Birodalommal és a kozákok elleni csatározás a XX. század elején (Mező F. 2000). 1942-es lázadásukat követően a csecseneket tömegesen deportálták Kazahsztánba és Kirgizisztánba, tagköztársaságukat pedig megszüntették. Helyén egy etnikailag homogén orosz régió alakult Groznij központtal az orosz lakosság növekvő számával, 1939 és 1959 között 201 ezerről mintegy 348 ezerre növekedve (7.-, 10. ábra) (Tarhov, S. 1993). Az egykori csecsen területek keleti része Dagesztánhoz került, ahova vegyesen lak, dargin és avar lakosság került betelepítésre. 1957-ben a sztálini terror megszűnését követően a csecsenek visszatérhettek otthonukba, amivel számos sűrlődés vette kezdetét száműzetésük során korábbi szülőföldjükre betelepülőkkel. Csecsenföld sok ellentmondással egyetemben elsőként kiáltotta ki függetlenségét az Orosz Föderáción belül a Szovjetunió széthullását követően (Mező F. 2000). Az elsősorban Groznij birtoklásáért folyó első csecsen háborút követően a tagköztársaság lakosságának majd fele elhagyta területet, legtöbbjük az etnikai oroszok közül került ki (9.-, 12. ábra). A második csecsen háború 1999-ben robbant ki, amikor egy egységes észak-kaukázusi iszlám kalifátus létrehozásának ürügyén csecsen gerillák megszállták Dagesztán egyes Csecsenfölddel határos részeit. 2001 óta a fegyvereseket kiszorították a városokból és az alacsonyabban fekvő területekről a déli hegyvidékes, nehezen megközelíthető területekre, ám azóta is rendszeres támadásokat hajtanak végre orosz

célpontok ellen, továbbra is destabilizálva Csecsenföldet. Nem mellékes tényező az sem, hogy a csecsen szakadármozgalom megítélése további polarizáló pontként jelenik meg az egyébként is megosztott Észak-Kaukázus népei körében (Mező F. 2000).

A második konfliktus típus a helyi etnikai csoportok vitái tradicionálisnak vélt területeik körül. E területi viták gyökerei legfőbbképp a sztálini jutalmazási-büntetési rendszerre vezethetők vissza. Jelenleg a legnagyobb területi ellentét az oszétok és az ingusok között van. Az ingusok ragaszkodnak ahhoz, hogy visszakapják a ma Városkörnyéki rajonhoz tartozó földjeiket, valamint Vlagyikavkaz keleti területét. Az említett rajon a Csecsen-Ingus Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság határain belülre esett, egészen addig, amíg 1944-ben az ingusokat kollaboránsoknak nem nyilvánította a szovjet hatalom és körülbelül 100 ezer főt Kazahsztánba nem deportált (Tarhov, S. 1993). Helyükre oszétok érkeztek, a területet pedig Észak-Oszétiahoz csatolták. 1957-ben az ingusok visszatérhettek szülőföldjükre, de az Észak-Oszétiahoz került területekre a visszaköltözésüket megtiltották. A tiltás ellenére az 1989-es census 31 040 ingust regisztrált a Városkörnyéki rajonban és Vlagyikavkazban (8. ábra). Az ingusok már rehabilitálásuk és visszatelepülések óta visszakövetelik a területet, így 1992-ben, miután megszületett Ingusföldön a referendum az ingus autonómiáról és az érintett terület visszacsatolásáról, az ingusok megkísérelték erővel visszaszerezni „ősi szülőföldjüket”. Végzetes katonai összecsapásokat követően kísérletük kudarcba fulladt, következményeként pedig 10 ezer ingus volt kénytelen elhagyni Észak-Oszétiát. Ugyancsak a két nép közötti konfliktusra vezethető vissza a 2004-ben történt, 336 civil áldozatot követelő beszláni tragédia is. E fő konfliktus mellett az ingusoknak területi vitái vannak Csecsenfölddel a Szunzsai-rajonban, ahol jelentős csecsen lakosság él (9., 15. ábra). Az egyébként rokon ethnosz kapcsolatát tovább rontja az ingusok 1992-es politikai leválasztódása (Mező F. 2000). Ingusföld helyzetét külön nehezíti, hogy az elmúlt évtizedekben körülbelül 250-300 ezer ember menekült Ingusföldre. Ez az 1989-es 185 996 főről 2010-re 412 529-re, azaz több mint kétszeresére növelte a lakosság számát, ami nehéz helyzetbe hozza az alapvető ellátási rendszert (Mező F. 2000). A menekültek szempontjából hasonló nehézségekkel küzd Észak-Oszétia a grúziai összecsapások elől elmenekült dél-oszét rokonaik következtében. Észak-Oszétiában a destabilizáció másik potenciális tényezője a Mozdoki rajonban, ugyancsak területi viták mentén feszülő a kozák-oszét ellentét, valamint az ugyanitt élő kabardok azon igénye, hogy etnikai alapon a Kabard-Balkár Köztársasághoz tartozzanak (9., 15. ábra). Kevésbé erőszakos, de hasonló feszültségek húzódnak Dagesztánban. Dagesztán nagyon komplex etnikai képpel rendelkezik: 27 különböző nyelv és mintegy 70 dialektus van jelen a

tagköztársaságban (Tarhov, S. 1993). Három potenciális etnikai konfliktuszónát különböztethetünk meg Dagesztánban (Mező F. 2000). Igaz Dagesztánban csupán a nogáj etnikum egyharmada él, északon a három szomszédos közigazgatási egység között szétaprózott etnikai törzsterületük egységesítésére törekszenek. Dagesztán déli részén, ahol a lezgek viszonylag egy tömbben élnek, ugyancsak szeretnék etnikai törzsterületük alapján saját közigazgatási egységet létrehozni. A lezg etnikai terület átnyúlik Azerbajdzsánba is, ahol a 2009-es azeri census szerint 180 300 lezg él, legtöbbjük az államhatár mentén egy tömbben (9., 15. ábra). A lezgek ugyanakkor nagyon erős asszimilációs nyomásnak vannak kitéve Azerbajdzsánban, így számuk valószínűleg magasabb ennél az értéknél (Mező F. 2000). A tengermelléki, egyúttal központi fekvésű területen a kumük közösség törekszik kiszakadni Dagesztánból. Vezetőik elképzelése szerint etnikai alapon (9. ábra) őket illetné a főváros, Mahacsкала és a gazdaságilag fejlettebb területek, de elképzelésükben szemben állnak a legnagyobb számú dagesztáni etnikai közösséggel, az avarokkal (Mező F. 2000). Éleződik az ellentét Kabard-és Balkárföldön is. A kabardok számára mondhatni jótékony hatással volt a szovjet uralom, számukat 1989-ig megkétszerezték. Ellenben a balkárokat amellet, hogy az etnikumot nyelvileg és kulturálisan a karacsájokhoz fűzik a legszorosabb szálak, 1944-ben deportálták. Kényszerű száműzetésükből ugyan visszatérhettek, de egykori hegységi otthonuk helyett Kabardia hegylábi és síksági területeit foglalhatták el (Tarhov, S. 1993). A tagköztársaságban a kabardokhoz viszonyítva kisebbségben vannak (9. ábra). Számuk igen csekély, amely a fő feszültségforrást jelenti a két etnikum között. A szomszédos Karacsáj- és Cserkeszföld „államalkotó” két etnikai közössége között is hasonló ellentét feszül. 1943-ban a karacsájokat deportálták Kazahsztánba és Kirgizisztánba, ezért 1957-es visszatérésük óta fő törekvésük a deportálásokat megelőzően fennálló, etnikailag homogén Karacsáj Köztársaság visszaállítása. A roppant hánytatott sorsú cserkeszek, akik a tagköztársaság összlakosságának csupán töredékéből részesednek (9. ábra), fennmaradásukat féltve ugyancsak saját köztársaságot szeretnének.

A harmadik konfliktus típus a térség vallási radikalizálódásából és a klánrendszerből eredeztethető. Ez a típus főleg Ingusföldre és Csecsenföldre jellemző, mivel a vallási radikalizálódás elszótan jelentkezik Dagesztánban, Kabard- és Balkárföldön, illetve Karacsáj- és Cserkeszföldön, ugyanakkor szélesebb keretű Ingus-, és Csecsenföldön. A régióban számos fegyveres csoport található változatos vezetéssel és célokkal, de mindegyiket vallási és etnikai alapok inspirálják (O'Loughlin, J.; Witmer, F. D. W. 2011). A térségben tapasztalható egzisztenciális kilátástalanság gyakran e fegyveres csoportokhoz hajtja az

embereket, mint megélhetési forrás, amiből már csak egy lépés a banditizmus (Mező F. 2000). Az egyes fegyveres csoportok, illetve a helyi rendfenntartó erők között rendszeresek az összecsapások, illetve a merényletek és politikai gyilkosságok is hozzájuk köthetők (O'Loughlin, J.; Witmer, F. D. W. 2011).

10. Összegzés, kitekintés

Vizsgálatom során megkísértem a térséget sújtó konfliktusok bemutatásán keresztül fényt deríteni az etnikai térszerkezet drasztikus változásaira, térképeimmel és ábráimmal megmagyarázni, szemléltetni a változásokat. A bevett és praktikus intervallumokat meghaladó változások jól bizonyítják, hogy a térség az elmúlt évtizedek során komoly és nem egy esetben súlyos változásokon esett keresztül. A nehéz társadalmi és politikai örökség mellett azonban továbbra is fennáll a lehetősége annak, hogy ezek a drasztikus folyamatok újra megismétlődjenek. A Kaukázus minden egyes népének megvan a saját, jelenlegi tragédiája, mely befolyásolja a világról alkotott véleményüket és megakadályozza, hogy kompromisszumot kössenek. Ezen a pontok úgy tűnik, útjaik elválnak, a közös érdekeket, például a gazdasági és nem egy esetben egzisztenciális nehézségek problémáját elnyomja a kölcsönös vádaskodás és a nacionalizmus hangja. Az etnikai csoportok közötti feszültségek, illetve a szomszédos országokkal fenntartott viszony lényegében változatlan. A legtöbb konfliktus „befagyott”, a felek a legtöbb problémában alig hajlandóak a kompromisszumra, ezért az ellentétek bármikor kiéleződhetnek és eszkalálódhatnak.

A régió jövőjét stratégiai fontosságú földrajzi pozíciója határozhatja meg. Talán biztosabb jövő felé tekintetnének a Kaukázus népei, ha a meglévő közös érdekek mentén képesek lennének valamilyen integráció keretében egyesülni, legyen az az Európai Unió vagy helyi kezdeményezés. Ennek megvalósítása mindenesetre komoly feladatnak ígérkezne olyan tényezők között, mint a régiót körülvevő országok (Oroszország, Törökország, Irán) földrajzi, gazdasági, populációs, hadi és politikai dominanciája, a távoli nagyhatalmak politikája (USA, EU) és törekvései, illetve a régión és az egyes politikai egységeken belüli etnikai, politikai és fegyveres konfliktusai közepette (Borkó T. 2010). A Kaukázus népei talán ma nagyobbak létszámukban, erősebb a hatalmuk saját nemzeti területeiken, műveltségükben és etno-politikai tudatukban, mint valaha a történelmük során. Mégis bizonytalan jövőnek néznek elébe nem kis mértékben azért, mert miközben előre haladnak, nem tudják megállni, hogy hátra ne tekintsenek (Suny, R. 1993).

11. Forrás-, és Irodalomjegyzék

Borkó T. (2010): Kaukázus és Közép-Ázsia In.: Blahó A. - Kutasi G. (2010) (szerk.) Erőközpontok és régiók a 21. század világgazdaságában. Akadémia Kiadó, Budapest, pp. 380-404.

Bottlik Zs. (2013): Kultúrák metszéspontjában: a Kaukázus-vidék konfliktushátttere. In.: A Földgömb 31/1-2. pp. 10-14.

Herzig, E. (1999): The new Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia. Royal Institute of International Affairs, London, p. 165

Mező F. (2000): A Kaukázus térsége, mint Eurázsia Balkánja. In.: Társadalomkutatás, 2000. (18. köt.), 1-2. sz., pp. 112-132.

O'Loughlin, J.; Witmer, F. D. W. (2011): The localized geographies of violence in the North Caucasus of Russia, 1999-2007. In.: Annals of the Association of American Geographers. 101. 2011/1. pp. 178-201.

Rudl J. (2010): A Szovjetunió utódállamainak földrajza. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, p. 360

Sordia, G. (2010): Oszétek Grúziában – a 2008-as háború után. In.: Pro Minoritate, 2010/2. pp. 124-136.

Suny, R. (1993): Grúzok, örmények, azerbajdzsánok: Az etnikai konfliktusok története a kaukázusontúli köztársaságokban (ford. Barát Katalin), Magyar Ruszisztikai Intézet, Budapest, p. 67

Sz. Bíró Z. (2008): Az abház és a dél-oszét kérdés változó dimenziói. In.: Nemzet és Biztonság, 2008. 1/6. pp. 27-37.

Sz. Bíró Z. (2008): Grúzia és a szakadár tartományok, 1988-2008. In.: História, 2008. (30. évf.), 8. sz., p. 8.

Sz. Bíró Z. (2008): Konfliktusok a Kaukázus térségében: 18-20. század. In.: História, 2008. (30. évf.), 8. sz., pp. 3-7.

Tarhov, S. (1993): Ethnische Struktur des östlichen Europas und Kaukasiens um 1990. Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut, Wien, p. 80

Internetes források:

Horváth Csaba (2011): Etnikai változások a Kaukázus-térségében 1860-1960 között.

http://www.southeast-europe.org/pdf/06/DKE_06_M_K_HCB.pdf

Gerencsér Árpád (2012): A Kaukázus társadalmi viszonyainak elemzése.

http://oroszvilag.hu/?t1=elemzesek_interjuk&hid=3585

Népszámlálási adatok:

<http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/>

<http://pop-stat.mashke.org/>

Orosz Külügyminisztérium Dél-Oszétiával kapcsolatos honlapja:

<http://www.mid.ru/bdomp/ns->

[reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/be2d70933881fb75c32579270040e8a1!OpenDocument](http://www.mid.ru/bdomp/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/be2d70933881fb75c32579270040e8a1!OpenDocument)